

ANDRZEJ DZIADZIO, MATEUSZ MATANIAK
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

*Namiestnictwo galicyjskie (1854–1914). Organizacja i zadania**

Abstract

Government of Galicia (1854–1914). Organization and Tasks

The aim of this article is to present the framework and scope of activities of the Government of Galicia during the period of constitutional rule in Austria (1867–1914). The changes introduced then are shown on the background of the fundamental constitutional reforms, especially to be seen in the fluctuations between centralism and federalism. At first, attention is paid to adjusting the Galician administration to the requirements of the December Constitution (of December 21, 1867). Secondly, the tasks of the Governorship are outlined, among others, matters of political and police administration, denominations and education, commercial and industrial affairs, „national culture”, and construction. Moreover, separation of the decision-making process between the Governor, with his prerogatives, and the Council of the Governorship is considered, as well as the responsibility of the former for the manner of executing Government orders, e. g. in the field of the supervision of Governorship officials. Finally, the article examines how the responsibilities of all departments of the Governorship are also restored (nine from 1868, thirteen from 1890 and over thirty in 1914), along with the reforms carried out by Michał Bobrzyński from 1908 to 1914, in order to improve the functioning of the Galician administration.

Keywords: governor, governorship, Government of Galicia, Galicia, 19th century, Austria-Hungary, bureaucracy.

Słowa kluczowe: namiestnik, namiestnictwo, rząd Galicji, Galicja, XIX wiek, Austro-Węgry, biurokracja.

* Artykuł został przygotowany w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki, nr UMO-2014/15/B/HS5/03317.

Wprowadzenie

Każda niemal praca dotycząca dziejów Galicji nawiązuje w mniejszym lub większym stopniu do działalności namiestnictwa we Lwowie. W systemie władzy publicznej monarchii austriackiej namiestnictwo galicyjskie, wraz z podległymi mu starostwami, pełniło kluczową rolę. Administracja rządowa w Galicji zajmowała się wewnętrznymi sprawami kraju w znacznie szerszym zakresie niż pozostałe instytucje aparatu władzy. Pomimo to badania nad historią galicyjskiego namiestnictwa są o wiele skromniejsze w porównaniu z publikacjami poświęconymi organom autonomicznym, samorządowym czy sądowym¹. Literatura historyczno-prawna nie dysponuje dotąd naukowym opracowaniem struktury organizacyjnej i zakresu działania galicyjskiego namiestnictwa. Zarys funkcjonowania aparatu rządowego w Galicji można odnaleźć jedynie w kilku publikacjach, które ukazały się kilkadziesiąt lat temu. Wiedza o historii galicyjskiego namiestnictwa opiera się więc nadal na ogólnych ustaleniach dawnej historiografii². Natomiast historia biurokracji państwa Habsburgów wciąż przykuwa uwagę badaczy tak w Austrii, jak i poza nią³.

W prezentowanym artykule autorzy pragną nakreślić wewnętrzną organizację galicyjskiego namiestnictwa i zakres wykonywanych zadań z uwzględnieniem przede wszystkim okresu rządów konstytucyjnych w Austrii. Wprowadzony po upadku Wiosny Ludów nowy ustrój administracji rządowej poddany został w przełomowych dla Austrii latach 1860–1871 kilku istotnym modyfikacjom. Przebudowa aparatu administracyjnego Galicji była zatem bezpośrednio powiązana ze zmianami polityczno-ustrojowymi monarchii habsburskiej. Reforma galicyjskiej administracji rządowej miała jednak także własną, odrębną od innych krajów, wyjątkową specyfikę. Kwestia ta stanowić będzie jeden z wątków przeprowadzonej analizy podstaw prawnych funkcjonowania namiestnictwa. Zasadniczym celem niniejszego opracowania jest z jednej strony prześledzenie zmian w organizacji i zakresie kompetencji galicyjskiego namiestnictwa w latach sześćdziesiątych XIX wieku, z drugiej zaś strony pokazanie jego struktury wewnętrznej u schyłku monarchii habsburskiej. Na okres ten przypadła bowiem najpoważniejsza reorganizacja struktury lwowskiego namiestnictwa. Jednocześnie konieczne stało się przedstawienie porewolucyjnych reform aparatu administracyjnego w Austrii, gdyż ustawodawstwo z okresu tzw. ery Bacha tworzyło podstawę prawną działalności namiestnictwa galicyjskiego także po wprowadzeniu rządów konstytucyjnych.

¹ Zob. S. Grodziski, *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, Warszawa 1993; M. Małecki, *Wydział Krajowy Sejmu Galicyjskiego. Geneza, struktura i zakres kompetencji, następstwo prawne*, Kraków 2014; J. Kotliński, T.J. Kotliński, *Sądownictwo powszechne w Galicji w latach 1855–1918*, Jarosław 2016; Ł.T. Sroka, *Rada Miejska we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej 1870–1914. Studium o elicie władzy*, Kraków 2012.

² Zob. K. Grzybowski, *Galicja 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław–Warszawa 1959; S. Płaza, *Starostwa galicyjskie 1868–1918*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Prawnicze”, z. 97, Kraków 1982.

³ Zob. P.M. Judson, *Imperium Habsburgów. Wspólnota narodów*, Warszawa 2017; I. Vushko, *The Politics of Cultural Retreat. Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia 1772–1867*, Yale University 2015; W. Heindl, *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich*, Band 2: 1848–1914, Böhlau Verlag 2013; G. Seiderer, *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*, Wien 2015; *Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff*, Hg. H.H. Brandt, Böhlau Verlag, 2014.

Namiestnictwo galicyjskie na tle przemian ustrojowych Austrii w latach 1848–1860

Urząd namiestnika i zakres jego działania został określony w cesarskim rozporządzeniu z 26 czerwca 1849 roku⁴. Po rozwiązaniu przez cesarza parlamentu i okrojowaniu własnej konstytucji rząd przystąpił do zasadniczej reorganizacji administracji państwa. Każdy kraj monarchii został podzielony na okręgi (*Kreis*), te z kolei na powiaty (*Bezirk*). Okręgami mieli kierować prezydenci (*Kreis-Präsidenten*), powiatami – starostowie (*Bezirkshauptmann*). Struktura administracyjna opierała się na hierarchicznym podporządkowaniu, np. starosta bezpośrednio podlegał prezydentowi okręgu. Prezydent rozpoznawał także odwołania od decyzji starosty. Na czele kraju stał powoływany przez cesarza namiestnik (*Statthalter*), którego zakres działania pokrywał się zasadniczo z wcześniejszymi uprawnieniami gubernatora. Do zadań organów administracji publicznej należało w szczególności wykonywanie ustaw, utrzymanie bezpieczeństwa oraz publicznego porządku i spokoju. Namiestnik ponosił pełną odpowiedzialność za działalność podległego mu urzędu, tak zresztą jak prezydent okręgu i starosta. Obowiązkiem ich było dokładne i szybkie wykonywanie zarządzeń i poleceń przełożonych. Cała administracja wchodziła w zakres działania ministra spraw wewnętrznych. W miejsce kolegiального załatwiania spraw zostało wprowadzone jednoosobowe kierownictwo namiestnika. Wprowadzenie organów monokratycznych do administracji było istotną cechą porewolucyjnej przebudowy aparatu biurokratycznego monarchii⁵.

Reforma państwowej administracji nie od razu objęła swym zasięgiem Galicję. Dopiero rozporządzeniem ministra spraw wewnętrznych z 8 października 1850 roku uregulowana została nowa organizacja administracyjnego zarządzania prowincją⁶. Rozporządzenie postawiło na czele galicyjskiej administracji namiestnika z siedzibą we Lwowie. Jednak Galicja została podzielona na trzy jednostki zarządu terytorialnego, tzw. okręgi rządowe (*Regierungsbezirke*), z siedzibą we Lwowie, Krakowie i Stanisławowie. Krakowski okręg rządowy rozciągał się na obwody: wadowicki, bocheński, sądecki, jasielski, tarnowski i rzeszowski; lwowski obejmował cyrkuły we Lwowie, Przemyślu, Żółkwi, Sanoku i Samborze. Natomiast trzeci okręg stanowiły obwody w Stanisławowie, Tarnopolu, Czortkowie wraz z Kołomyją. Okręgami rządowymi kierowali prezydenci (*Regierungspräsidenten*). Podlegali oni służbowo namiestnikowi. Obwody (cyrkuły) miały zostać podzielone na powiaty, którymi zarządzać mieli starostowie. Starostowie bezpośrednio podlegali prezydentom okręgu. Przeprowadzenie nowej organizacji administracji, w tym podziału na powiaty, powierzone zostało specjalnej komisji (*Organisationscommission*), która miała działać pod przewodnictwem namiestnika. Utworzenie trzech okręgów administracyjnych, w tym zwłaszcza wydzie-

⁴ Kaiserliche Entschließung vom 26. Juni 1849 wodurch die Grundzüge für Organisation der politischen Verwaltungsbehörden genehmigt werden, RGBI 295/1849.

⁵ G. Seiderer, *Oesterreichs...*, s. 191 i nast.

⁶ Verordnung des Ministeriums des Innern vom 8. October, wodurch die von Seiner Majestät functionirte Organisation der politischen Verwaltung der der Königreichen Galizien und Lodomerien mit den Herzogthümern Auschwitz und Zator und dem Großherzogthume Krakau kundgemacht wird, RGBI 383/1850.

lenie okręgu stanisławowskiego, który zamieszkiwała przeważnie ludność ruska, zostało odebrane przez polską opinię publiczną jako dowód, że rząd austriacki nie porzucił sięgających 1848 roku planów podziału prowincji na dwie części⁷.

Kolejna zmiana ustroju administracyjnego cesarstwa austriackiego nastąpiła po zniesieniu cesarskim patentem sylwestrowym z 1851 roku porządku konstytucyjnego. Rząd przystąpił do modernizacji aparatu państwowego, który miał sprawniej, i w sposób bardziej przyjazny, zajmować się sprawami obywateli. Poprawa funkcjonowania administracji i ograniczenie samowoli urzędniczej stały się jednym z priorytetów władzy politycznej⁸. Dobrze działająca administracja, dbająca o dobrobyt społeczeństwa i porządek publiczny w państwie miała rekompensować obywatelom zniesienie swobód obywatelskich. Z tego m.in. przekonania wynikało przywrócenie zasady kolegiałnego działania organów administracyjnych, w szczególności namiestnictwa. Nową organizację administracji państwowej w Austrii zaprowadziło rozporządzenie ministrów spraw wewnętrznych, sprawiedliwości i finansów z 19 stycznia 1853 roku wydane na podstawie najwyższego postanowienia cesarskiego z 14 września 1852 roku⁹. Określony w rozporządzeniu zakres zadań przydzielonych namiestnictwu, sposób załatwiania spraw oraz uprawnienia namiestnika nie uległy w późniejszym czasie zasadniczym zmianom. Przepisy z 1853 roku stanowiły podstawę prawną działalności namiestnictwa także po przejściu monarchii habsburskiej na tory państwa konstytucyjnego.

W rozporządzeniu namiestnictwo uznane zostało za najwyższą władzę administracyjną w kraju, której podlegały sprawy: 1) politycznej i policyjnej administracji, 2) wyznań i oświaty, 3) handlowe i przemysłowe, 4) kultury krajowej, 5) budowlane, jeśli nie wchodziły w zakres kompetencji władz skarbowych lub innych organów. Kompetencje skarbowe namiestnictwa (podatki, cła, opłaty, myta) i administracja dóbr państwowych przejęte zostały przez utworzone w 1851 roku krajowe dyrekcje skarbowe¹⁰. Podejmowanie decyzji zostało rozdzielone między działającego jednoosobowo namiestnika a radę namiestnictwa (prezydium namiestnictwa) jako organ kolegiałny. Uprawnienia namiestnika do samodzielnego podejmowania decyzji w porównaniu z poprzednim stanem prawnym uległy zawężeniu.

Namiestnik został uznany za kierownika namiestnictwa. Samodzielnie wykonywał zadania przekazane mu do osobistej decyzji. W pozostałych sprawach rozstrzygnięcia podejmowała rada namiestnictwa, w drodze głosowania. Decyzja rady była w zasadzie wiążąca dla namiestnika. Posiadał przy tym prawo zarządzenia głosowania według kolejności przez niego ustalonej. O podziale kompetencji między namiestnikiem a prezydium będzie jeszcze mowa. W tym miejscu należy tylko zaznaczyć, że podstawowym obowiązkiem namiestnika było zwracanie uwagi na sprawy, które dotyczyły utrzymania spokoju, porządku i bezpieczeństwa kraju. Dla osiągnięcia tego celu mógł sięgać po środki zdolne do przeciwdziałania stwierdzonym zagrożeniom. Namiestnik jako

⁷ Zob. na ten temat, I. Vushko, *The Politics of Cultural Retreat...*, s. 237 i nast.

⁸ Należy zauważyć, że wraz z patentem sylwestrowym zostało wydane najwyższe pismo gabinetowe o zasadach urządzeń organicznych w krajach koronnych austriackiego cesarstwa, które określało kierunek przyszłej reformy aparatu państwowego, m.in. utrzymanie trójszczeblowej struktury administracji (namiestnictwo-okręg-powiat). Zob. S. Starzyński, *Kodeks prawa politycznego, czyli ustawy konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903, s. 139 i nast.

⁹ Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 19. Jänner 1853, RGBl 10/1853.

¹⁰ Archiwum Narodowe w Krakowie (Zamek Wawel), zespół „Teki Barwińskiego”, sygn. 29/674/10.

strażnik porządku publicznego działał jednoosobowo. Zasada kolegialnego podejmowania decyzji w tym przypadku nie została uznana za gwaranta ochrony społeczeństwa przed samowolą władzy. Pierwszeństwo miały względy ochrony bezpieczeństwa państwa¹¹. Bardziej znaczące zmiany wprowadziło rozporządzenie w organizacji obwodów i powiatów. Do kompetencji starosty, jako kierownika powiatu, należało także sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych i karnych. Powrót do absolutyzmu spowodował zniesienie rozdziału administracji i sądownictwa na najniższym szczeblu administracji. Wykonywanie sądownictwa mogło być jednak powierzone urzędnikowi, który posiadał do tego odpowiednie kwalifikacje. Połączenie wymiaru sprawiedliwości z administrowaniem nastąpiło głównie z powodów oszczędnościowych i utylitarnych.

W Galicji dostosowano istniejący ustrój organów administracyjnych do nowych przepisów dopiero po upływie ponad roku¹². Zmiana polegała na tym, że w miejsce trzech obszarów administracyjnych kraju zostały utworzone dwie jednostki: namiestnictwo we Lwowie, do którego został włączony dotychczasowy stanisławowski rząd krajowy, oraz rząd krajowy w Krakowie¹³. Zachowane zostały obwody, które dzieliły się na powiaty ze starostami na czele (utworzono 109 powiatów). Galicja została podzielona administracyjnie na część wschodnią i zachodnią. Centralistyczna polityka rządu wiedeńskiego godziła w polskie aspiracje do odgrywania dominującej roli w kraju. Celem rządu było pozyskanie poparcia dla nowego ustroju państwa ze strony Rusinów. Nowy ustrój administracyjny różnił się tym od poprzedniego, że między dwiema powstałymi strukturami administracyjnymi nie było żadnych powiązań służbowych i osobowych. Pod względem administracyjnym Galicja od 1854 roku *de facto* tworzyła dwa odrębne obszary. Nie może zatem dziwić, że jedną z pierwszych decyzji Agenora Gołuchowskiego w 1860 roku, już jako ministra spraw wewnętrznych Austrii, było rozwiązanie rządu krajowego i podporządkowanie Galicji zachodniej namiestnictwu we Lwowie¹⁴.

¹¹ G. Seiderer, *Oesterreichische...*, s. 216 i nast. Na ograniczenie roli namiestników w 1853 r. mogła mieć wpływ upowszechniana opinia, że Aleksander Bach opierał zarząd państwem na wykorzystaniu szerokich uprawnień namiestników, którzy – jak mówiono – stali się „własną policją” ministra spraw wewnętrznych.

¹² Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 24. April 1854, betreffend die politische und gerichtliche Organisirung der Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz und Zator, RGLB 111/1854.

¹³ Namiestnictwo we Lwowie powierzone zostało A. Gołuchowskiemu, kierownikiem rządu krajowego w Krakowie został Franz Mercandin. Gołuchowski podejmował działania w celu zachowania dotychczasowych wpływów lwowskiego namiestnictwa wobec rządu krajowego w Krakowie. O relacjach między Gołuchowskim a Mercandinem zob. J. Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa (1853–1866)*, Wrocław–Kraków 1958, s. 376.

¹⁴ Erlass des Ministers des Innern vom 26 April 1860 betreffend die Auflösung der Landesregierung in Krakau und Czernowitz, dan der Kreisbehörden in Wadowice, Bochnia, Jasło und die Errichtung einer Kreisbehörde in Czernowitz, RGLB 107/1860.

Zmiany struktury organizacyjnej galicyjskiego namiestnictwa w latach 1860–1868

Gołuchowskiemu udało się w 1860 roku przekonać cesarza do koncepcji utrzymania w Galicji jednolitego zarządu administracyjnego jednym niepodważalnym argumentem: oszczędnościami w budżecie państwa. Poza tym federalistyczna wizja państwa, do której skłaniał się wtedy monarcha, zmuszała go jednocześnie do uznania Polaków za grupę etniczną zdolną do sprawowania w kraju wyłącznej władzy politycznej. Zmiana w 1861 roku koncepcji ustrojowej przebudowy państwa z federalistycznej na centralistyczną, połączona z dymisją Gołuchowskiego, wystawiała Galicję ponownie na niebezpieczeństwo administracyjnego podziału kraju na część wschodnią i zachodnią. Na decyzję o zniesieniu przez nowy liberalno-centralistyczny rząd świeżo przeprowadzonej reorganizacji administracji w Galicji nie trzeba było długo czekać. Odwołanie reformy Gołuchowskiego austriacy liberałowie uznali za jeden z istotnych elementów depopularyzacji programu politycznego, który zakładał odbudowę historyczno-narodowej odrębności krajów monarchii. Na mocy najwyższego cesarskiego postanowienia z 19 listopada 1861 roku władza w Galicji znalazła się w rękach generalnego gubernatora, któremu podlegały rządy krajowe we Lwowie i w Krakowie¹⁵.

Oba pioniry administracji publicznej były od siebie niezależne („niezawisłe”). Zakres działania nowego rządu krajowego w Krakowie obejmował Kraków, obwód krakowski, rzeszowski, tarnowski i sądecki. Czynności urzędowe namiestnictwa we Lwowie dotyczyły wschodniej części Galicji. Nowy podział administracyjny miał obowiązywać od 26 maja 1862 roku. Aby ułatwić przejście do nowego urządzenia administracji w Galicji zachodniej, rząd wiedeński powołał do życia komisję namiestniczą w Krakowie. Na przydzielonym jej obszarze działania (poza wymienionymi powyżej obwodami doszedł jeszcze przywrócony obwód w Wadowicach) krakowska komisja namiestnicza wykonywała zadania w takim zakresie, w jakim należały one do kompetencji namiestnictwa we Lwowie. Nieliczne tylko sprawy zostały zastrzeżone nadal do wyłącznej właściwości namiestnictwa, jak np. sprawy zarządu funduszy publicznych, zatwierdzania koncesji, sprawy dróg krajowych i państwowych oraz wojska.

Reforma galicyjskiej administracji na zasadach odpowiadających oczekiwaniom polskich polityków stała się możliwa dopiero wtedy, gdy nowy konserwatywny rząd austriacki w 1865 roku powrócił do idei federacyjnego modelu państwa. Nowy rząd obdarzył Gołuchowskiego dużym zaufaniem, licząc na to, że pozyska opinię publiczną Galicji dla jego politycznego programu¹⁶. W 1866 roku został przez cesarza mianowany namiestnikiem. Przed Gołuchowskim otworzyła się ponownie szansa urządzenia

¹⁵ Obwieszczenie c.k. galicyjskiego Prezydium Namiestnictwa względem ukonstytuowania komisji namiestniczej w Krakowie i władzy obwodowej w Wadowicach z 5 V 1862 r., Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiv Ukrainy u Lwowi – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CDIAUL), fond 146, opys 4, cn. 5206 (146/4/5206).

¹⁶ Na temat fluktuacji polityki austriackiej w latach sześćdziesiątych XIX w. i jej wpływu na postawę polityków galicyjskich zob. A. Dziadzio, *Austria wobec Galicji i Czech w dobie przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1861–1871)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1998, t. L, z. 1, s. 83 i nast. Premier Richard Belcredi, rekomendując rządowi Gołuchowskiego na stanowisko namiestnika Galicji, podkreślał,

w Galicji jednolitego aparatu administracyjnego o zakresie działania na całym obszarze kraju. Zmiana koncepcji przebudowy monarchii z federacyjnej na dualistyczną jeszcze bardziej ugruntowała wpływ Gołuchowskiego na politykę rządu. Przeprowadzenie na drodze konstytucyjnej ugody austriacko-węgierskiej zależało od aprobującej postawy polityków galicyjskich. Kartą przetargową stało się żądanie prawno-ustrojowego wyodrębnienia Galicji. Z programem autonomii dla Galicji wobec rządu wystąpił nie kto inny, ale właśnie Gołuchowski. Pierwszym zatem aktem dobrej woli rządu wobec Galicji stało się przeprowadzenie w styczniu 1867 roku kolejnej reformy administracyjnej, która była zgodna z koncepcją namiestnika¹⁷.

Rozporządzenie z 23 stycznia 1867 roku przekazywało sprawy politycznej administracji kraju w ręce namiestnika i namiestnictwa we Lwowie, którym podlegało 74 starostw powiatowych. Zakres działania namiestnictwa, wobec zniesienia komisji namiestniczej w Krakowie, rozszerzono na cały kraj. Wcześniej, rozporządzeniem z 23 września 1865 roku zostały zniesione urzędy okręgowe (obwodowe). Kompetencje tych urzędów przejęły starostwa. Kompetencje odwoławcze urzędów obwodowych zostały przejęte przez namiestnictwo we Lwowie i komisję namiestniczą w Krakowie. Nowa struktura administracyjna Galicji rozpoczęła funkcjonowanie 28 lutego 1867 roku. Z tym dniem przestała także działać komisja namiestnicza. W 1868 roku rząd liberalny dostosował w drodze ustawy organizację administracji rządowej do wymagań Konstytucji grudniowej z 21 grudnia 1867 roku¹⁸. Ustawa nie naruszyła zasadniczej struktury organów administracyjnych działających w Galicji. Zgodnie jednak z konstytucyjną zasadą rozdziału władzy administracyjnej od sądowniczej usunęła pozostałości sądowniczej jurysdykcji starostów. Do kompetencji cesarza należało powoływanie namiestnika i radców namiestnictwa. Mianowanie starosty przysługiwało ministrowi spraw wewnętrznych. Pozostałe stanowiska służbowe w administracji rządowej obsadzał namiestnik.

Ustawa z 1868 roku o urządzeniu politycznych organów administracyjnych określiła ogólnie zadania administracji rządowej w państwie konstytucyjnym, zaliczając do obszaru jej działań wszystkie sprawy, które podlegały pod zakres kompetencji ministerstw spraw wewnętrznych, wyznań i oświaty, obrony krajowej, publicznego bezpieczeństwa oraz gospodarki rolnej. Wpływ namiestnika na sprawy, które należały do zakresu działania ministerstwa finansów i handlu, regulowały przepisy szczególne. Stosownie do ustawowych zadań rządowych władz krajowych namiestnik Galicji w zarządzeniu z 1868 roku nadał namiestnictwu statut organizacyjny, tworząc departament prezydialny i dziewięć kolejnych departamentów.

Do zadań departamentu prezydialnego należały: czuwanie nad zakresem czynności wszystkich urzędów politycznych, sprawy personalne urzędników politycznych i magistratu lwowskiego, profesorów szkół wyższych, sprawy Rady Państwa i sejmu; sprawy prasowe, teatralne, policja wyższa i żandarmeria. Departament I obejmował urzędowanie

że jest on człowiekiem znającym administrację i stosunki galicyjskie i jedyną osobą zdolną reprezentować politykę rządu przed sejmem krajowym.

¹⁷ Verordnung des Staatsministeriums vom 23. Jänner 1867, über die Reform der politischen Verwaltung in den Königreichen Galizien und Lodomerien mit dem Großherzogthume Krakau und den Herzogthümern Auschwitz und Zator.

¹⁸ Gesetz vom 19. Mai 1868, über die Einrichtung der politischen Verwaltungsbehörden [...], RGBl 44/1868.

starostw i urzędów policyjnych, sprawy ekonomiczne namiestnictwa, starostw, policji, żandarmerii; sprawy szlachestwa. Departamentowi II podlegały sprawy religijne i wyznań katolickich, niekatolickich, żydowskich. Do zakresu czynności departamentu III wchodziły kultura krajowa, gospodarstwo, handel, przemysł, sprawy organizacji cechowych („cechownictwo”), sprawy lasowe, policja polowa, sprawy podatkowe i katastralne. Departament IV obejmował sprawy wojskowe, proskrypcję, sprawy dotyczące gmin miejskich i wiejskich. Departament V miał pod swoją pieczę sprawy publicznego wychowania, o ile nie należały do Rady Szkolnej Krajowej, sprawy szkół wyższych, fundacje wychowania i oświecenia. Departament VI zajmował się sprawami sanitarnymi, zakładami dobroczynnymi, sprawami stowarzyszeń i zgromadzeń publicznych, sprawami granicznymi. Do zadań departamentu VII należało budownictwo publiczne, budowa dróg, sprawy kolejowe, wodne, obywatelstwa, policja krajowa, judykatura władz policyjnych. Departament VIII obejmował sprawy rachunkowe. Departament IX posiadał w swej kompetencji sprawy wykupu i regulacji ciężarów gruntowych oraz funduszy indemnizacyjnych¹⁹.

Ustawa o urządzeniu organów administracji rządowej z 1868 roku zawierała jednak w paragrafie 9 ustawy normę blankietową, upoważniającą rząd do wydania rozporządzenia, które mogło ograniczyć zakres kompetencji namiestnictwa. W celu ułatwienia biegu spraw administracyjnych wyjątkowo można było powierzyć urzędnikom, którzy pozostawali poza strukturą namiestnictwa, wykonywanie zadań w imieniu namiestnika, w szczególności w sprawowaniu nadzoru nad podległymi namiestnictwu organami, reprezentowanie rządu wobec reprezentacji krajowej lub tam, gdzie szczególne stosunki tego wymagały, rozstrzyganie spraw w drugiej instancji. Liberalny rząd austriacki wprowadził do ustawy przepis o charakterze wyjątkowym, na wypadek gdyby działania namiestnika, zależnego od cesarza i reprezentującego także interesy kraju, nie były zgodne z jego oczekiwaniami. Urzędnicy w Austrii po wprowadzeniu konstytucji podlegali bowiem nadal władzy zwierzchniej cesarza, byli związani osobistą lojalnością wobec monarchii; pozostawali nadal „cesarskimi” urzędnikami, dopiero w drugiej kolejności byli państwowymi urzędnikami, działającymi w ramach ustaw i konstytucji²⁰. Liberalny rząd uzyskał w ustawie z 1868 roku uprawnienie, za pomocą którego mógł efektywnie oddziaływać na funkcjonowanie cesarskiej biurokracji.

Na podstawie ustawowego upoważnienia rząd austriacki wydał 19 października 1868 roku rozporządzenie dotyczące wykonywania spraw w imieniu namiestnika przez kilku starostów Galicji²¹. Rozporządzenie przyznawało siedmiu starostom uprawnienia do nadzorowania działalności wskazanych starostw. Starosta krakowski w randze radcy namiestnictwa miał nadzorować działalność dziesięciu starostw, m.in. w Chrzanowie, Wadowicach, Myślenicach, Nowym Sączu. Starosta tarnowski kontrolował jedenastu starostów, m.in. w Brzesku, Gorlicach, Jaśle, Kolbuszowej, Tarnobrzegu. Staroście przemyskiemu podlegało dziesięć starostw, m.in. w Krośnie, Sanoku, Łańcucie, Jarosławiu, Mościskach. Starosta złoczowski miał pod swoim nadzorem osiem starostw, m.in. w Sokalu, Brodach, Brzeżanach, Bóbrce. Starosta samborski nadzorował osiem starostw,

¹⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie (Zamek Wawel), zespół „Teki Barwińskiego”, sygn. 29/674/10.

²⁰ W. Heindl, *Josephinische...*, s. 86 i nast.

²¹ Verordnung des Ministers des Innern vom 19. October 1868, die Besorgung von Statthaltereigeschäften im Namen des Statthalter durch mehrere Bezirkshauptmänner in Galizien betreffen, RGBl 144/1868.

m.in. w Lisku, Żydaczowie, Drohobyczu. Staroście stanisławowskiemu podlegało dziewięciu starostów, m.in. w Kołomyi, Buczaczu, Tyśmienicy. Starosta tarnopolski kontrolował osiem starostw, m.in. w Zbarażu, Trembowli, Zaleszczykach. Namiestnikowi we Lwowie pozostawiono nadzór jedynie nad czterema starostwami: we Lwowie, Żółkwi, Rawie i Gródku.

Uprawnienia nadzorcze wymienionych siedmiu starostów określone zostały w pięciu punktach. Po pierwsze, mieli prawo kontroli toku spraw załatwianych przez starostów oraz nadzór nad czynnościami i postawą urzędników i organów starostwa. Po drugie, mogli wszczynać postępowanie dyscyplinarne przeciwko urzędnikom starostwa, udzielać nagany, a w szczególnych przypadkach zawieszać w obowiązkach i wstrzymać uposażenie, informując o tym namiestnika. Po trzecie, obowiązkiem nadzorujących starostów był osobisty objazd starostw co najmniej raz w roku w celu oceny całego urzędowego działania, obejmującej także wydajność pracy każdego urzędnika; o wynikach przeprowadzonej lustracji namiestnictwa był informowany namiestnik wraz z wnioskami. Po czwarte, do zakresu kontrolnych kompetencji należało stałe monitorowanie wykrytych istotnych wypadków i zdarzeń, w szczególności nieustanne staranie o zachowanie publicznego porządku i spokoju oraz usuwanie każdego jego zakłócenia za pomocą wszystkich ustawowych środków. Po piąte, wyrażali zgodę na użycie wojska.

Jak wynika z treści rozporządzenia, uprawnienia nadzorcze namiestnika Galicji zostały poważnie uszczuplone. Działania rządu wywołały niezadowolenie galicyjskiej opinii publicznej. Liberalny rząd podejrzewano o tajny plan przekazania rzeczywistej władzy w kraju zależnym od siebie starostom kosztem zmniejszenia roli namiestnictwa²². Przepisy rozporządzenia uznała opinia publiczna za formę represji w odpowiedzi na uchwaloną we wrześniu 1868 roku przez Sejm Krajowy rezolucję, w której domagał się zagwarantowania Galicji prawnoustrojowej samodzielności. Z inicjatywy rządu doszło z tego powodu do odwołania zapowiedzianej wizyty cesarza. Dymisja Gołuchowskiego, przychylnego planom rozszerzenia autonomii Galicji, ułatwiła rządowi wiedeńskiemu przeprowadzenie reorganizacji administracji w Galicji w kierunku osłabienia uprawnień nadzorczych namiestnictwa nad starostami.

Na odwołanie niekorzystnych przepisów politycy galicyjscy mogli liczyć tylko w razie zmiany konstelacji politycznej w Wiedniu. Niebawem okazało się, że wewnętrzna sytuacja monarchii daleka była od stabilizacji. Cesarz po raz trzeci zwrócił się w stronę koncepcji federalistycznej, planując przeprowadzenie ugody austriacko-czeskiej²³. Zadanie kolejnej ustrojowej przebudowy państwa powierzył monarcha zaufanym politykom konserwatywnym. W 1870 roku na czele rządu austriackiego stanął Alfred Potocki, którego na początku 1871 roku zastąpił Karl Hohenwart. Liberalowie na dwa lata zostali odsunięci od władzy. W nowej rozgrywce politycznej Galicja ponownie stała

²² Pismo premiera (ministra spraw wewnętrznych) K. Hohenwarta do namiestnika Galicji A. Gołuchowskiego, informujące o utracie mocy obowiązującej rozporządzenia z 19 X 1868 r., CDIAUL, 146/4/5206. Premier nowego konserwatywnego gabinetu, uzasadniając powody uchylenia przepisów wprowadzonych trzy lata wcześniej, powstrzymał się od oceny stawianych liberalnemu rządowi zarzutów, że wybrał na stanowiska starostów pełniących funkcje kontrolne osoby posiadające wyłącznie zaufanie rządu. Skupił się na krytycznym omówieniu środków nadzorczych przyjętych w rozporządzeniu.

²³ Zob. na ten temat: A. Dziadzio, *Austria wobec Galicji...*, s. 105 i nast.

się liczącym partnerem dla wiedeńskiego rządu. Na urząd namiestnika Galicji powrócił w 1871 roku Gołuchowski. Jednocześnie na jego prośbę premier rządu podjął decyzję o uchyleniu mocy obowiązującej przepisów, które pozbawiały namiestnika sprawowania kontroli nad działalnością starostów.

W piśmie skierowanym do Gołuchowskiego premier Hohenwart podzielił większość zarzutów kierowanych pod adresem rozporządzenia z 1868 roku. Wyraził pogląd, że jeśli administracja kraju miała być prowadzona twardą ręką, to namiestnik powinien posiadać bezpośrednią zwierzchność nad podległymi mu starostami²⁴. Z tego powodu uznał za celowe cofnięcie przyjętych w 1868 roku środków nadzoru, które nie gwarantowały silnych rządów namiestnika. Ze szczególnie negatywną oceną premiera spotkał się przepis rozporządzenia, który zobowiązywał każdego starostę do uzyskania zgody o wystąpieniu z prośbą do władz wojskowych o asystę wojska w przypadku poważnego zagrożenia porządku publicznego. Z pełną aprobatą odniósł się do decyzji prezydium namiestnictwa, które zezwoliło starostom na samodzielne występowanie z wnioskiem o asystę wojskową. Premier austriackiego rządu znalazł zatem wiele argumentów na rzecz konieczności odwołania rozporządzenia z 1868 roku, chociaż racjonalność niektórych przepisów potwierdził później swymi reformatorskimi działaniami Michał Bobrzyński²⁵. Decyzja o uchyleniu mocy obowiązującej przepisów rozporządzenia miała przede wszystkim na celu pozyskanie Galicji dla polityki rządu. Hohenwart w zakończeniu pisma do Gołuchowskiego deklarował, że rząd będzie się trzymał z dala od wszystkiego, co byłoby w stanie naruszyć i zakłócić przyjazny związek między rządem a krajem²⁶. Wydanie rozporządzenia z 1871 roku kończyło etap dynamicznych zmian w podstawach prawnych działalności galicyjskiego namiestnictwa, które powiązane były bezpośrednio z przeobrażeniami ustrojowymi monarchii habsburskiej w latach sześćdziesiątych XIX wieku²⁷.

²⁴ CDIAUL, 146/4/5206. K. Hohenwart stwierdził: „Wenn die politische Verwaltung des Landes mit fester Hand geleitet wird, wenn der jeweilige Landeschef seine Aufgabe recht erfasst und dieselbe mit Entschiedenheit verfolgt, seine Tätigkeit nicht auf die Räume seines Amtsbureau beschränkt, mit Bevölkerung des Landes nicht diese den amtlichen dienstlichen Kontakt erhält – so ist die Aufstellung von Mittelspersonen zwischen ihm und den einzelnen Bezirkshauptmännern ganz überflüssig. Von Standpunkte der Regierung spricht somit gar nicht dafür, eine Massnahme weiter bestehen lassen, welche sich bisher nicht bewährt hat und auch überhaupt keinen Erfolg verspricht”.

²⁵ M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników*, przygotował do druku, wstępem i przypisami opatrzył A. Galos, Wrocław–Kraków 1957, s. 19 i nast. M. Bobrzyński uznał, że kontrola starostów wykonywana osobiście przez namiestnika była wyłącznie natury reprezentacyjnej i przez to nie była efektywna. Dlatego, za zgodą ministerstwa spraw wewnętrznych, podzielił kraj na 7 okręgów i na czele każdego z nich postawił jako delegata namiestnictwa starostę głównego miasta, tj. Krakowa, Tarnowa, Przemyśla, Sambora, Tarnopola i Stanisławowa (praktycznie tych samych, których ustanowił w 1868 r. liberalny rząd), powierzając im przeprowadzanie dokładnej i szczegółowej lustracji każdego starostwa w okręgu.

²⁶ CDIAUL, 146/4/5206.

²⁷ Verordnung des Ministers des Innern vom 9. September 1871, womit die, einigen Bezirkshauptmänner in Galizien übertragene Besorgung von Statthalteriegeschäften im Namen des Statthalters wieder eingestellt wird, RGBI 109/1871.

Zakres działania i organizacja namiestnictwa w dobie konstytucyjnej

Zgodnie z dyspozycjami zawartymi w rozporządzeniu z 1867 roku obsada personalna administracji politycznej miała się ograniczać do „najściślejszej potrzeby”. W skład namiestnictwa wchodził wówczas: namiestnik, wiceprezydent namiestnictwa, radca dworu, ośmiu radców namiestnictwa, dyrektor urzędów pomocniczych, a także odpowiednia liczba koncypistów, praktykantów konceptowych, adiunktów dyrekcji urzędów pomocniczych, oficjałów, kancelistów i sług²⁸. Zasadę zwierzchnictwa namiestnika nad „krajową administracją polityczną” powtórzono w ustawie z 1868 roku. Namiestnik reprezentował cesarza przy uroczystościach państwowych, podobnie jak „rząd – względem reprezentacji krajowej” (czyli Sejmu Krajowego). Utrzymano też zakres kompetencji namiestnika oraz namiestnictwa, z wyjątkiem spraw, które przekazano reprezentacjom krajowym, powiatowym i gminnym. Siedzibą namiestnictwa był Lwów.

Za swoje poczynania namiestnik ponosił odpowiedzialność wedle zasad określonych w ustawie z 21 grudnia 1867 roku²⁹. Oprócz odpowiedzialności namiestnika za wykonywanie poleceń rządowych (w tym za realizację państwowej linii politycznej) należy zwrócić uwagę na jego odpowiedzialność za prawidłowe funkcjonowanie namiestnictwa. Określono ją bardzo drobiazgowo w postanowieniu z 14 września 1852 roku. Obejmowała ona przede wszystkim nadzór nad przestrzeganiem i wykonywaniem ustaw oraz innych przepisów przez podległe organy i urzędy („poruczone mu agendy”); dalej, „sposób prowadzenia spraw” w namiestnictwie oraz „podległych władzach, urzędach i organach”. Namiestnik był też odpowiedzialny za „odpowiadające celowi i energiczne prowadzenie poruczonego kierownictwa spraw”, jak również „gorliwe i odpowiednie wykonywanie powierzonej władzy urzędowej”. Ponadto ponosił odpowiedzialność za wszelkie wydane orzeczenia i zarządzenia, niezależnie od tego, czy wydał je osobiście, czy też nastąpiło to z jego polecenia. Jego odpowiedzialności nie wyłączało uprzednie przeprowadzenie dyskusji nad sprawą na forum rady namiestnictwa, a nawet wydanie decyzji (orzeczenia bądź zarządzenia) wskutek jej uchwały (prawo przewidywało wtedy równoczesną odpowiedzialność referenta oraz urzędników głosujących za jej przyjęciem)³⁰.

²⁸ RGBl, 17/1867. Rozporządzenie Ministerstwa Stanu z 12 I 1867 r. *Względem reform administracji politycznej w Królestwie Galicji* [w:] *Przekłady ustaw, rozporządzeń i obwieszczeń z Dziennika Praw Państwa dla Królestwa Galicji i Lodomerii* z 1867 r., z. I, 14 (weszło w życie 28 II 1867 r.). Sekretarzy, dyrektorów urzędów pomocniczych oraz starostów (naczelników powiatów) powoływał minister spraw wewnętrznych, namiestnik zaś – oficjałów, koncypistów, kancelistów, komisarzy i sekretarzy powiatowych.

²⁹ RGBl, 145/1867. Ustawa zasadnicza z 21 XII 1867 r. *O pełnieniu władzy rządowej i wykonawczej* [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych*, red. J. Piwocki, t. I, Lwów 1899, s. 196–199 (art. 12–13). Wszyscy urzędnicy („słudzy państwowi”) ponosili odpowiedzialność za przestrzeganie ustaw zasadniczych, w tym prowadzenie spraw zgodnie z ustawami (państwowymi i krajowymi). Odpowiedzialność miały egzekwować organy władzy wykonawczej, których władzy dyscyplinarnej podlegali urzędnicy. Zasady ich odpowiedzialności prywatnoprawnej miała określić osobna ustawa, która do upadku monarchii nie została jednak wydana. Do przestrzegania ustaw zasadniczych urzędnicy zobowiązywali się w przysiędze służbowej, składanej przed objęciem stanowiska.

³⁰ RGBl, 10/1853. Najwyższe postanowienie z 14 IX 1852 r., ogłoszone rozporządzeniem Ministerstw Spraw Wewnętrznych, Sprawiedliwości i Skarbu z 19 I 1853 [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych...*, s. 635–636 (par. 47–48).

Zasadą było jednak przedkładanie ważniejszych spraw na jej forum. Dotyczyło to w szczególności: 1) sporów między osobami prywatnymi, korporacjami i gminami, których załatwianie należało do administracji politycznej; 2) zawierania oraz rozwiązywania kontraktów, stwierdzania ich wykonania oraz odstępowania od „poszukiwania praw, wynikających z kontraktów lub opartych na prawie”; 3) nadawania oraz cofania uprawnień przemysłowych; 4) nakładania kar (oprócz przypadków zastosowania postanowień paragrafu 21 do urzędników i sług); 5) rozpatrywania rekursów wniesionych przeciwko orzeczeniom władz niższych; 6) spraw, w których niezbędne było wydanie opinii (interpretacji) odnośnie do rozumienia tekstu ustawy; 7) spraw, w których pojawiło się zagadnienie związane z ustanowieniem (wydaniem) ogólnych prawideł administracyjnych bądź projektowanymi (mającymi być wydanymi) ustawami lub urządzeniami publicznymi³¹.

Uchwały w sprawach wnoszonych na forum rady były podejmowane zwykłą większością głosów. W sprawach należących do zakresu działania namiestnika mógł on zwrócić się do gremium namiestnictwa lub pojedynczych radców o udzielenie opinii (wyrażenie stanowiska); ich wyjaśnienia nie były jednak dla namiestnika wiążące: mógł on postąpić wedle własnego uznania, nawet wtedy, gdy większość głosów opowiedziała się za odmiennym rozwiązaniem (wyraziła odmienny pogląd). W postanowieniu zwrócono jednak uwagę, że namiestnik mógł (a właściwie powinien) postąpić wedle zapatrywania, które „uznał za właściwe albo które uznał za możliwe do obrony” (co nakazywało podejmować decyzje racjonalne, należyście uzasadnione itp.). Zarazem w sprawach należących do zakresu działania namiestnictwa namiestnik mógł zawiesić uchwałę, „jeżeli uznał ją za sprzeczną z prawem ustawą bądź interesem służby”. W takiej sytuacji mógł przedstawić zagadnienie odpowiedniemu ministerstwu („do którego właściwości sprawa należała”) do rozstrzygnięcia. W razie niebezpieczeństwa zwłoki bądź konieczności szybkiego załatwienia sprawy ze względu na dobro publiczne mógł wydać zarządzenie, które uznał za stosowne, nawet wbrew stanowisku rady namiestnictwa, z zastrzeżeniem poinformowania właściwego ministerstwa o swym zarządzeniu oraz wyniku obrad namiestnictwa³². Spośród kwestii proceduralnych należy stwierdzić, że namiestnik mógł zarządzić głosowanie członków rady namiestnictwa wedle porządku, który uznał za stosowny; jeżeli kierownictwo departamentu sprawował urzędnik inny niż radca, jego głos miał być uwzględniony w sprawach przez niego referowanych³³.

Należy zaznaczyć, że namiestnictwo rozstrzygało też, jako organ wyższej instancji, wszelkie sprawy należące do jego zakresu działania (w charakterze instancji odwoławczej od orzeczeń „niższej władzy”)³⁴.

Bardzo istotne znaczenie miały sprawy budżetowe. Namiestnictwu przysługiwało prawo badania i zatwierdzania preliminarzy rocznych, obejmujących sprawy przekazane jego „zarządowi, nadzorowi bądź urzędowaniu” (odrębne przepisy mogły stanowić inaczej); jeżeli ułożenie preliminarza zastrzeżono dla ministerstwa, namiestnictwo musiało wyrazić swoją opinię³⁵.

³¹ Najwyższe postanowienie z 14 IX 1852 r...., s. 635–636 (par. 44–45, 49).

³² *Ibidem*, s. 645 (par. 46).

³³ *Ibidem*, s. 645 (par. 47–48).

³⁴ *Ibidem*, s. 632 (par. 27–28).

³⁵ *Ibidem*, s. 633 (par. 39).

Spośród spraw związanych z wydatkami ze środków publicznych, „w granicach należących do agend służbowych namiestnictwa”, należy ponadto wskazać: a) udzielanie zezwoleń na odbudowę budynków zniszczonych wskutek klęsk elementarnych; b) udzielanie zezwoleń na wzniesienie nowych budynków oraz remonty już istniejących (w tym ich „przekształcenie lub powiększenie”, czyli przebudowę bądź rozbudowę), jeżeli koszt budowy mieścił się w kwotach zapisanych w preliminarzu i nie przekraczał 2000 zł (na mocy rozporządzenia z 18 marca 1866 roku nr 1452). Namiestnictwo mogło się zgodzić na adaptację i przebudowę budynków własnych bądź wynajmowanych, które były wykorzystywane na cele administracji, bez konieczności uzgodnienia prac z Krajową Dyрекcją Skarbu, jeżeli tylko wydatki miały pokrycie w preliminarzu; c) udzielanie zezwoleń na budowę kościołów, plebanii, szkół, a także budowę bądź rozbudowę cmentarzy; ponadto zgody na zakup przyborów szkolnych i kościelnych, jeżeli wszystkie wymienione wydatki miały zostać pokryte w drodze konkurencji; d) udzielanie zezwoleń, jeżeli ze skarbu państwa bądź funduszu publicznego będącego pod zarządem namiestnictwa miał zostać przyznany dodatek nieprzekraczający 3000 zł (na podstawie reskryptu min. z 20 lipca z 1869 roku nr 9090 kwotę podwyższono do 5000 zł); e) udzielanie zezwoleń oraz zatwierdzanie kontraktów dzierżawy i najmu, zawartych na podstawie przetargu publicznego, na okres do 10 lat, do wysokości rocznego czynszu dzierżawnego (odnośnie do najmu było to 5000 zł); f) umorzenie defektów kasowych („odpuszczenie ubytków”) nie większych niż 50 zł, jeżeli ubytek nie został spowodowany sprzeniewierzeniem urzędnika; umarzanie („odpuszczanie”) nieściągalnych usterek rachunkowych, do wysokości 1000 zł, jeżeli tylko władza kontrolna uznała wyjaśnienia składającego rachunek za „godne uwzględnienia i uzasadnione”; g) odpisywanie nieściągalnych zaległości, do 1000 zł, powstałych bez winy urzędnika; h) zezwolenie na opóźnienie („przyzwolenie zwłoki”) w opłacaniu czynszów dzierżawnych, czynszów najmu oraz innych dochodów fundusзовych i zakładów, na okres do 1 roku – w sprawach wymienionych w punktach a–e namiestnictwo miało się porozumieć z Krajową Dyрекcją Skarbu, jeżeli skarb państwa był zainteresowany, pośrednio bądź bezpośrednio, rozstrzygnięciem sprawy (przy czym oświadczenie dyrekcji było dla namiestnictwa wiążące)³⁶.

Analizowane postanowienie z 1852 roku dotyczyło też problematyki kompetencji namiestnika w obszarze najważniejszych dziedzin życia publicznego. W pierwszym rzędzie wskazać należy jego zadania z zakresu bezpieczeństwa. Namiestnik sprawował więc „najwyższe kierownictwo policji” w kraju, zwracał uwagę na wszelkie okoliczności wpływające na utrzymanie spokoju, porządku i bezpieczeństwa. Mógł stosować środki zapobiegawcze oraz łagodzące następstwa niepożądanych zjawisk. Współdziałał w tym zakresie z odpowiednimi władzami, w tym w ostateczności z władzami wojskowymi³⁷.

Bardzo ważne były również uprawnienia z dziedziny tzw. administracji policji krajowej i miejscowej, choć istniało w tej mierze domniemanie kompetencji na rzecz władz gminnych, nad którymi nadzór sprawowała władza polityczna. W ogólności można

³⁶ *Ibidem*, s. 633–634 (par. 40). Zaznaczono, że na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Skarbu z 1854 r. nr 4837 koszty utrzymania i remontów budynków rządowych były zarachowywane na poczet etatu urzędów z nich korzystających, jeżeli zaś były zajmowane przez kilka urzędów, wówczas określenie kosztów następowało proporcjonalnie do ich udziału w utrzymaniu bądź remontach gmachów.

³⁷ *Ibidem*, s. 631 (par. 13). Za pomocą sprawozdań miał informować władze wyższe o „ważniejszych spostrzeżeniach i wypadkach”, a także składać bieżące raporty na temat sytuacji w kraju.

stwierdzić, że krajowe władze policyjne miały informować namiestnika o wszelkich zdarzeniach istotnych z punktu widzenia policyjnego³⁸.

Do obowiązków służby policyjnej należało zapobieganie wszelkim zagrożeniom dla porządku prawnego, zapewnianie spokoju i porządku publicznego, ściganie przestępstw oraz ich przekazywanie odpowiednim władzom. Gromadziła też dane o stosunkach miejscowych, z czego wynikały jej obowiązki w zakresie m.in. kontroli meldunkowej, nadzoru nad cudzoziemcami (w tym sprawy paszportowe i tzw. policja obcych), spraw konspiracyjnych (spisy ludności). Należało tutaj także „spostrzeganie usposobienia ludności”, obejmujące „badanie stosunków politycznych i socjalnych” oraz nastrojów ludności (zwłaszcza w razie wprowadzania nowego prawa), zapoznavanie się z życzeniami ludności, spośród których te usprawiedliwione miała przedstawiać władzom wyższym (w formie sprawozdań, z wnioskami). Istotny był także nadzór nad prasą („nad pismami drukowanymi periodycznymi”; badanie wpływu gazet krajowych i zagranicznych na nastroje wśród ludności); zwalczanie działalności wywrotowej; zapobieganie epidemiom, pożarom i innym klęskom żywiołowym oraz usuwanie ich skutków; zwalczanie żebractwa i włóczęgostwa; zapobieganie „publicznemu nierządowi oraz nieobyczajności”, kontrola prostytutek, zwalczanie hazardu; nadzór nad relacjami między panami i służącymi itd. Spośród funkcjonariuszy policyjnych namiestnikowi przysługiwało prawo nominacji koncypistów, praktykantów konceptowych oraz personelu kancelaryjnego³⁹.

Namiestnik sprawował również nadzór nad prasą oraz „połączonymi z nią przedsiębiorstwami handlowymi i innymi przemysłami”; oprócz tego nadzór nad stowarzyszeniami, teatrami oraz widowiskami i innymi produkcjami publicznymi (wydawał również pozwolenia na ich organizację). W dalszej części rozporządzenie wskazywało na sprawy paszportowe i sprawy obcych⁴⁰.

W dalszej kolejności należy wskazać na następujące uprawnienia namiestnictwa: 1) sprawowanie wyższego kierownictwa oraz nadzór nad sprawami gminnymi (w granicach ustaw gminnych), jak też wywieranie wpływu na sprawy gmin bezpośrednio podległych namiestnictwu; 2) sprawowanie „najwyższego nadzoru” nad domami pracy przy-musowej, domami poprawy, zakładami dobroczynnymi, instytucjami humanitarnymi

³⁸ Najwyższe postanowienie z 10 VII 1850 r., ogłoszone rozporządzeniem namiestnika z 4 VI 1851 r. *Względem zatwierdzonych przez Najjaśniejszego Pana głównych zarysów organizacji c. k. władz policyjnych tudzież przepisów o działalności ich, temi zarysami zakreślonej*, „Powszechny Dziennik Praw Krajowych” za rok 1851, Lwów 1855, oddz. I, z. 19 (art. 1–2, 4, 12–15, 32). W osobie namiestnika „centralizowała się” cała policja polityczna kraju. Władze policyjne stanowiły starostwa grodzkie, w większych miastach – Dyrekcje Policji (w Galicji ich siedzibą był Lwów i Kraków) oraz komisariaty policji (w Przemyśle; w Galicji istniały jeszcze ekspozytury policyjne – w Bełcu, Brodach, Husiatynie, Majdanie Sieniawskim, Nadbrzeziu, Oświęcimiu, Podgórzu, Podwołoczyskach i Szczakowej). Starosta mógł wystąpić do namiestnika o odwołanie urzędników niewykonujących należycie swoich obowiązków, opieszałych bądź niemogących dalej pracować. Namiestnik przenosił w stan spoczynku (trwale bądź czasowo) komisarzy oraz niższych urzędników konceptowych i kancelaryjnych; przyjmował też rezygnacje urzędników zatrudnionych w starostwach. Mógł udzielić staroście dwutygodniowego urlopu (pozostałym urzędnikom – do 6 tygodni).

³⁹ Rozporządzenie MSW z 10 XII 1850 r., *Zakres działalności c. k. władz policyjnych [w:] Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych...*, s. 658–663 (art. 1–5, 7–9, 11–13, 15, 18, 21–22, 24). Kontrola policyjna dotyczyła m.in. właścicieli zajazdów i gospód; kontrolowano, czy odnotowywane są zmiany w liczbie ludności; badano autentyczność paszportów itd. Działalność „spostrzegawczą, zapobiegawczą i ochronną” zwano policją administracyjną; oprócz tego realizowane były zadania z dziedziny policji sądowej.

⁴⁰ Najwyższe postanowienie z 14 IX 1852 r..., s. 631 (par. 14). Urządzenie stałego teatru wymagało jednak zezwolenia władz wyższych, w drodze „najwyższego pozwolenia”.

oraz innymi instytucjami publicznymi w kraju (chyba że w osobnej ustawie wprowadzono ograniczenia w tej mierze); 3) nadzorowanie fundacji („najwyższa władza fundacyjna”), w tym kontrolowanie, czy fundacje są zakładane zgodnie z prawem, czy ich majątek jest należycie wykorzystywany („podnoszony”), a także zabezpieczony i zarządzany; oprócz tego, czy wykonywane („dokładnie spełnione”) są zobowiązania fundacyjne (ewentualne ograniczenia w zakresie uprawnień namiestnictwa mógł wprowadzać akt fundacyjny); 4) sprawowanie najwyższej władzy administracyjnej w zakresie spraw przemysłowych i handlowych⁴¹.

Należy również pamiętać, że namiestnictwo nadzorowało służbę budownictwa krajowego, załatwiając czynności administracyjne tejże gałęzi służby⁴². Warto zaznaczyć, że namiestnictwo sprawowało najwyższą władzę administracyjną w kraju w sprawach budownictwa publicznego. Sporządzało i przedkładało też roczne preliminarze w granicach dotacji ustalonej w ustawie skarbowej na budowę drogowe i wodne, a także wykazy dotyczące zarządu tymi funduszami; poza tym projekty budowy, których realizacja była uzależniona od zgody ministerstw. Ponadto namiestnictwo udzielało zezwolenia na nowe budowle, przebudowę, odbudowę oraz główne reparacje, które miały być pokryte z dotacji wskazanej w ustawie skarbowej bądź które miano wykonać z wykorzystaniem dotacji państwowej, jeżeli koszt prac nie przekraczał 5000 zł (w odniesieniu do kompleksu prac bądź pojedynczego budynku)⁴³.

Szeroko określone zostały uprawnienia namiestnika względem urzędników namiestnictwa. Mianował on urzędników administracji politycznej oraz funkcjonariuszy płatnych z funduszu krajowego, do IX klasy rangi włącznie, chyba że nominacja była zastrzeżona dla innych władz. Przedstawiał też kandydatów na stanowiska obsadzone z woli cesarskiej bądź ministerialnej. Wyznaczał siedziby urzędowe dla nowo mianowanych osób, mógł je także przenosić „w miarę potrzeby służbowej”. Przyjmował rezygnacje ze stanowisk. Wyrażał zgodę na przyjęcie do służby praktykantów koncepcyjnych, jednakże w liczbie nie większej, niż określona dla kraju. Oprócz tego przydzielał urzędników do poszczególnych oddziałów, a w dalszej kolejności wskazywał im kategorie spraw do załatwiania. Odpowiadał również za zatrudnianie praktykantów koncepcyjnych w podległych urzędach, a także przydzielanie im czynności „odpowiadających celowi”, z uwzględnieniem ich „praktycznego wykształcenia”⁴⁴.

W dalszej kolejności namiestnik czuwał nad prawidłowym wykonywaniem obowiązków przez urzędników. Na podstawie odrębnych przepisów przysługiwała mu władza

⁴¹ *Ibidem*, s. 632–633 (par. 33–35, 38).

⁴² RGBl 268/1860. Najwyższe postanowienie z 14 IX 1852 r..., s. 634 (par. 42). Szczegółowe dane zawiera rozporządzenie Ministerstwa Stanu z 8 XII 1860 r. *O organizacji państwowej służby budownictwa* [w:] *Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych...*, s. 647–657. W rozporządzeniu wyraźnie zastrzeżono, że urzędnicy techniczni przy władzach politycznych mieli tworzyć osobne departamenty, pod kierownictwem naczelników, które nie mogły występować na zewnątrz jako „władze samoistne, ani we własnym imieniu nawiązywać stosunków służbowych”. Początkowo przewidziano dwa departamenty techniczne, dla budownictwa nadziemnych i drogowych oraz wodnych. Sprawy personalne techników, ich poborów służbowych, sprawy kancelaryjne oraz urzędowo-techniczne podlegały departamentom administracyjnym (par. 6). Urzędnicy techniczni byli równi urzędnikom administracyjnym tej samej rangi (par. 17).

⁴³ Rozporządzenie Ministerstwa Stanu z 8 XII 1860 r. *O organizacji państwowej służby budownictwa* (par. 29–31).

⁴⁴ Najwyższe postanowienie z 14 IX 1852 r..., s. 631 (par. 15–19). Namiestnik mianował także sługi namiestnictwa.

dyscyplinarna. Miał obowiązek informowania o zawieszeniu urzędników mianowanych przez cesarza bądź ministra. Mógł przyznawać, w granicach preliminarza budżetowego, nagrody i zapomogi dla urzędników i sług, a także udzielać zaliczki na płacę, zwrot kosztów podróży i przesiedlenia⁴⁵. Można dodać, że urzędnikom namiestnictwa przysługiwały płatne urlopy, w przypadku radców namiestnictwa na czas do 3 miesięcy, dla pozostałych urzędników – do 6 miesięcy⁴⁶.

Określona za rządów Gołuchowskiego struktura namiestnictwa podlegała w późniejszym czasie modyfikacjom. W zależności od bieżących potrzeb zmieniał się podział czynności między departamenty, jak też ich liczba. U progu swych rządów Kazimierz Badeni w 1890 roku wskazał (właściwie: przypomniał) urzędnikom obowiązującą strukturę podległego mu urzędu. Pośród wymienionych 13 departamentów pierwszorzędne znaczenie miał departament prezydialny, któremu przydzielono następujące zadania: 1) nadzór nad urzędowaniem władz politycznych i policyjnych; 2) mianowanie urzędników politycznych i policyjnych, wyznaczanie miejsc służbowych, udzielanie urlopów; 3) mianowanie urzędników przy wyższych zakładach naukowych oraz udzielanie im urlopów; 4) obsadzanie wyższych godności duchownych (biskupi, kanonicy itp.); 5) udzielanie zezwolenia państwowego dla kanonicznej instytucji duchowieństwa; 6) sprawy wyborów do Rady Państwa, Sejmu Krajowego, władz powiatowych; 7) sprawy prasowe; 8) wydawanie urzędowej „Gazety Lwowskiej”; 9) przepisy o teatrach; 10) sprawy zgromadzeń; 11) udzielanie zezwoleń na produkcje publiczne; 12) sprawy paszportowe; 13) sprawy policji państwowej oraz żandarmerii; 14) sprawy sejmowe; 15) nadzór nad zdrojowiskami; 16) przedkładanie próśb do tronu o udzielenie zapomogi; 17) organizacja akcji ratunkowych w razie klęsk elementarnych, udzielanie zezwoleń na organizację składek itp.; 18) wydawanie zezwoleń na organizację loterii fantowych; 19) sprawy pocztowo-telegraficzne (współpraca w sprawach personalnych oraz lokalizacji budynków); 20) współdziałanie przy tworzeniu okręgów politycznych i sądowych oraz zmianie ich granic; 21) sprawy legalizacyjne; 22) pozostałe sprawy, które z powodu właściwości bądź ze względu na doniosłość przekazano temuż departamentowi⁴⁷.

Zadania departamentu I obejmowały sprawy: 1) czynności kancelaryjne namiestnictwa; 2) przydzielone departamentowi sprawy personalne władz politycznych i policyjnych; 3) sprawy ekonomiczne namiestnictwa, starostw i władz policyjnych; 4) sprawy publikatorów prawnych („Dziennik Praw Państwa”, „Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych”, dziennik policyjny, pozostałe dzienniki rozporządzeń); 5) sprawy szlachectwa w ogólności; 6) sprawy fiskalne i katastralne; 7) sprawy wyznaniowe akatolików (niekatolików) i izraelitów; 8) sprawy gminne i obszarów dworskich; 9) sprawy sług; 10) szupaństwo (wydalanie osób z Galicji); 11) konsensy polityczne na wydzielanie gruntów; 12) policja miejscowa; 13) taglie (nagrody) za ocalenie życia; 14) sprawy meldunkowe. W gestii departamentu II pozostawały: 1) sprawy kościelne obrządków rzymskokatolickiego, greckokatolickiego i ormiańskiego; 2) sprawy majątku zakładowego należącego do funduszu religijnego; 3) sprawy fundacji kościelnych; 4) sprawy małżeńskie⁴⁸. Departamentowi III przydzielono: 1) sprawy kultury krajowej (oprócz

⁴⁵ *Ibidem*, s. 632 (par. 21, 23).

⁴⁶ *Ibidem*, s. 632 (par. 20). Udzielenie urlopu wymagało zgody namiestnika.

⁴⁷ Pismo namiestnika Galicji do Namiestnictwa z 7 I 1890 r., CDIAUL, 146/6/4450.

⁴⁸ *Ibidem*.

leśnych i melioracyjnych); 2) sprawy szkół gospodarczych; 3) sprawy izb przemysłowo-handlowych; 4) wykonywanie ustawy przemysłowej oraz regulacji z nią związanych; 5) sprawy miar i wag oraz policji targowej; 6) sprawy policji polowej; 7) sprawy związane z wykonywaniem patentów o broni oraz polowaniach; 8) ustawę górniczą; 9) sprawy kas oszczędności, zakładów kredytowych, stowarzyszeń zarobkowo-gospodarczych; 10) wykonywanie ustawy o rybołówstwie; 11) sprawy „urzędów cechowniczych” oraz ich urzędników; 12) wykonywanie ustawy o ubezpieczeniu robotników od wypadków itd. Do departamentu IV należały sprawy wojskowe, emigracyjne oraz konskrypcyjne; do departamentu V – sprawy administracji szkolnictwa niezastrzeżone dla Rady Szkolnej Krajowej lub departamentu prezydialnego, a także sprawy konserwacji zabytków historycznych. Departament VIa zajmował się sprawami: 1) sanitarnymi i weterynaryjnymi (z punktu widzenia administracyjnego); 2) zakładów dla ubogich oraz dobroczynnych; 3) przynależności; 4) fundacji, zwłaszcza stypendialnych (niezastrzeżone dla innych departamentów). Przedmiotem zainteresowania departamentu VIb były: 1) sprawy sanitarne i weterynaryjne (ze stanowiska fachowego) oraz 2) wykonywanie rewizji superarbitralnej dla urzędników, sług i innych osób⁴⁹. Zadania departamentu VIIa obejmowały: 1) sprawy budownictwa drogowego i wodnego (z punktu widzenia administracyjnego); 2) sprawy inżynierów, architektów i geometrów; a także sprawy: 3) mytnicze; 4) policji wodnej; 5) kolei żelaznych; 6) melioracyjne; 7) wykonywania ustawy o stowarzyszeniach. Departament VIIb zajmował się sprawami technicznymi państwowego budownictwa lądowego i wodnego, a także zarządem budynków rządowych (z punktu widzenia technicznego). Do departamentu VIII należały sprawy związane z działalnością służby administracyjno-rachunkowej; do departamentu IX sprawy: 1) wykupu i regulacji ciężarów gruntowych; 2) funduszy indemnizacyjnych; 3) wykupu mesznego. Departament X swoim zasięgiem obejmował: 1) wykonywanie ustawy lasowej; 2) sprawy propinacyjne; 3) sprawy obywatelstwa państwowego; 4) sprawy z zakresu „publico-politica”; 5) sprawy immatrykulacji oraz sprostowania metryk katolickich oraz 6) rozpatrywanie wniosków o zmianę nazwiska⁵⁰.

W 1904 roku zmiany w organizacji podległej sobie instytucji wprowadził namiestnik Andrzej Potocki. Po pierwsze, sprawy lokalizacji starostw i władz policyjnych przekazano departamentowi XIII, odbierając je departamentowi I. Temu ostatniemu przywrócono zaś sprawy kancelaryjne Namiestnictwa (uchylając odpowiedni przepis przypomnienia prezydialnego z 17 III 1902). Departament II podzielono na departamenty IIa i IIb. Do pierwszego z wymienionych należało wykonywanie ustawy z 7 V 1874, sprawy konkurencyjne, cmentarzy wyznaniowych, a także biskupstw, konsystorz i kapituł (oprócz spraw personalnych, zastrzeżonych dla departamentu prezydialnego). Departament IIb zajmował się sprawami funduszu religijnego, seminariami, teologicznymi zakładami naukowymi, wykupem mesznego, a także wykonywaniem ustawy kongrualnej. Departamentowi IVa pozostawiono sprawy wojskowe, przydzielając dla niego ponadto sprawy mobilizacyjne oraz klasyfikacji, ewidencji i asenterunku koni. Do departamentu IVb należały sprawy taks wojskowych, związane z konskrypcją i statystyką, a także sprawy meldunkowe. Nowe oznaczenie otrzymały pododdziały departamentu VI.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

Departamentowi VIa (dawniej VI/1) powierzono sprawy policji miejscowej, w tym przekroczenia przepisów policyjnych (oprócz przydzielonych innym departamentom). Jednocześnie wydzielono z niego sprawy fundacji w ogólności oraz kosztów szpitalnych, przydzielając je nowemu departamentowi XV. Departament VIb (dawniej VI/2) miał się zajmować sprawami sanitarnymi ze stanowiska zawodowego, rewizjami superarbitralnymi c.k. urzędników, sług etc., sprawami aptekarskimi, sprawdzaniem rachunków lekarskich i aptekarskich, badaniem środków spożywczych, działalnością izb lekarskich oraz administracją uzdrowiska w Krynicy. Departament VIc (dawniej VI/3) obejmował sprawy weterynaryjne ze stanowiska zawodowego, podlegały mu też okręgi rewizyjne bydła, mianowanie rewizorów bydła oraz sprawdzanie rachunków weterynaryjnych. Departamentowi IX powierzono sprawy kultury krajowej (również należące dotąd do departamentu XII). Departamentowi XI przydzielono dodatkowo sprawy obywatelstwa austriackiego. Departament XII miał w swojej gestii wyłącznie sprawy związane z ustawami o ubezpieczeniu robotników. Wspomniany nowy departament XV obejmował sprawy fundacyjne, kosztów szpitalnych, a także sprawy nie przydzielone innym departamentom. Należy odnotować, że przy departamencie III kreowano Oddział Techniczno-Przemysłowy (departament IIIb), na którego czele stanął nadinżynier Władysław Skwarczyński. Na żądanie szefa departamentu III miał on, „pod własną odpowiedzialnością”, wydawać opinie techniczne niezbędne do załatwiania niektórych spraw przemysłowych. Departament IIIb sporządzał też, na żądanie szefa departamentu VIIa, opinie o kandydatach na autoryzowanych technikach cywilnych, jak również opinie techniczne ws. budynków kolejowych; wszystkie wymienione opinie podlegały rewizji szefa departamentu VIIb⁵¹.

Reforma wewnętrznej struktury namiestnictwa galicyjskiego u schyłku monarchii

Poważniejszą reorganizację namiestnictwa przeprowadził Bobrzyński, namiestnik Galicji w latach 1908–1914. Uzasadniał ją m.in. lawinowym wzrostem ilości spraw, które musieli rozpatrywać urzędnicy namiestnictwa. Powodem tego był blisko dwukrotny wzrost liczby ludności Galicji na przestrzeni 40 lat, a także podniesienie jej poziomu kulturalnego i ekonomicznego. W związku z rozwojem cywilizacyjnym pojawiały się także nowe problemy i wyzwania wynikające ze zwiększenia się liczby przedsiębiorstw przemysłowych, górniczych oraz kredytowych, a także rozwoju stowarzyszeń, towarzystw emigracyjnych itp. Przyjmowane ustawy (sanitarna, o zarazach bydłych, o ubezpieczeniu robotników od wypadków, o ubezpieczeniu na wypadek choroby, o opłatach szynkarskich) były coraz bardziej skomplikowane, co wymagało od urzędników zwiększonego wysiłku w ich interpretacji. W ocenie Bobrzyńskiego pracę tamowały też

⁵¹ Przypomnienie prezydialne nr 9 z 21 III 1904, Lwowska Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka NAN Ukrainy, Lwów, Oddział Rękopisów. 7083. Papiery Zaleskich, Papiery Filipa Zaleskiego 1843-1911 (papiery osobiste, sprawy polityczne, sprawy Sejmu Galicyjskiego i Rady Państwa), t. IX, cz. II, k. 403-406. Weszło w życie 1 IV 1904. Do przypomnienia dołączono „szemat nowego podziału czynności”.

nadmiernie rozbudowany tok instancji i wnoszenie pism odwoławczych do ministerstw i Trybunału Administracyjnego, często w sprawach drugorzędnych. Nadmierna była też interpelacyjna aktywność niektórych posłów Sejmu Krajowego oraz Rady Państwa. Nic więc dziwnego, że liczba spraw w namiestnictwie wzrosła z 131 899 w 1892 roku do 377 965 w 1912 roku; w niektórych starostwach liczba spraw przekraczała 100 tys. rocznie. Bobrzyński krytykował też nadmierne oszczędności poczynione przy organizacji administracji gminnej i powiatowej z inicjatywy ministra Karola Giskry w 1868 roku. Ich skutkiem było zbyt oddalenie starostw od mieszkańców, a także pogłębienie słabości 6 tys. gmin galicyjskich. Dość stwierdzić, że mimo terytorialnej rozległości prowincji w latach 1868–1908 utworzono jedynie trzy starostwa (Przeworsk, Podgórze, Strzyżów). Z uwagi na to, że przeprowadzenie zasadniczej reformy administracji nie leżało w gestii namiestnika, Bobrzyński ograniczył się do „powiększenia i ulepszenia sposobu administracyjnego, w granicach obowiązujących ustaw”⁵².

Jak pisał Bobrzyński, zmiana polegała m.in. na istotnym zwiększeniu liczby departamentów. W pierwszej fazie przemian było ich 26, w 1912 roku ich liczba osiągnęła 37: departamentów administracyjnych, technicznych i fachowych. Kluczowe było skupienie najważniejszych spraw w osobnych departamentach, nowe ich rozlokowanie i przydział spraw⁵³.

Namiestnik nie był w stanie, ze względu na ich ogrom, osobiście przeglądać i aprobować wszystkich spraw. Dlatego z dniem 1 października 1908 roku dodatkowo podzielił namiestnictwo na cztery oddziały (sekcje), które obejmowały zbliżone do siebie rzeczowo departamenty. Na czele każdego oddziału, w charakterze zastępującego namiestnika aprobanta, stał wyższy urzędnik (wiceprezydent lub radca dworu). Upoważniono ich do aprobowania tymczasowych załatwień, które nie były kierowane do władz centralnych ani nie przesądzały treści późniejszej decyzji. Aprobanci mieli też czuwać nad prawidłowym załatwianiem spraw w departamentach pod względem formalnym i merytorycznym. Oprócz tego należało do nich: 1) przyjmowanie stron w sprawach związanych z działalnością powierzonych im oddziałów; 2) wydawanie w tych sprawach zarządzeń; 3) aprobata akt wpływających z podległych im departamentów; 4) kontrolowanie wykazów zaległości przedkładanych przez departamenty oraz wydawanie niezbędnych zarządzeń; 5) przedstawianie namiestnikowi wniosków w sprawach personalnych; 6) kontrola ewidencji urlopów udzielonych urzędnikom; 7) opiniowanie podań urzędników w sprawach urlopów; 8) udzielanie urzędnikom ustnych upomnień; 9) przedkładanie namiestnikowi propozycji dotyczących organizacji oddziałów. Brali oni także udział w sesjach oddziałowych zwoływanych dla rozpatrzenia spraw o większej doniosłości. Wprowadzone modyfikacje nie zmieniały kompetencji szefów departamentów, w których rękę pozostawiono kierownictwo fachowych agend departamentów oraz nadzór nad personelem⁵⁴.

⁵² M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 11–13. Według spisu z 1869 r. ludność Galicji liczyła 5 418 016, w 1910 r. – 9 029 387.

⁵³ *Ibidem*, s. 16–17. Sprawami gminnymi miały się zajmować 3 departamenty, administracyjno-prawnymi – 4, ściśle technicznymi – 9, wyznaniowymi – 3, stowarzyszeń i fundacji – 2, przemysłowymi – 5, kultury krajowej – 3.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 16–17. Oddział I (sprawy personalne, organizacyjne, policyjne, gminne i wojskowe; kierownik Włodzimierz hr. Łoś, później Stanisław Grodzicki) obejmował departamenty I–VI; oddz. II (sprawy sanitarne i techniczne; dr Juliusz Kleeberg, dr Stanisław Ustyanowski) departamenty VIIa–X; oddz. III (sprawy

Bobrzyński zastrzegł przy tym dla swojej aprobaty najważniejsze rozstrzygnięcia, obejmujące: 1) projekty ustaw państwowych i krajowych; 2) wprowadzanie zmian w ustawach; 3) rozporządzenia ogłaszane w „Dzienniku Ustaw Krajowych”; 4) ważniejsze okólniki i relacje; 5) zarządzenia wynikłe z interpelacji wniesionych na forum Rady Państwa bądź Sejmu Krajowego; 6) sprawy wnoszone na sesjach pod przewodnictwem namiestnika; 7) delegacje dla szefów departamentów (wyjazdy służbowe); 8) sprawy doniosłej wagi (w ocenie aprobanta oddziałowego); 9) inne sprawy, które namiestnik zastrzegł dla swej aprobaty⁵⁵.

W trakcie reformy Bobrzyńskiego zakres uprawnień departamentu prezydialnego nie został uszczuplony. W stosunku do stanu z 1890 roku wskazano jeszcze organizację egzaminów praktycznych dla urzędników (tematyka: ustawodawstwo i postępowanie administracyjne)⁵⁶ oraz sprawy tzw. odszczególnień; wśród gazet urzędowych, obok „Gazety Lwowskiej”, figurowało jeszcze ukraińskojęzyczne „Narodna Czasopysi”⁵⁷.

Departament I (kierownik Antoni Grodki, później Mieczysław Węclewski), oprócz czynności kancelaryjnych, spraw personalnych i ekonomicznych, wydawnictw urzędowych („Dziennik Praw Państwa” itd.), spraw fiskalnych i katastralnych oraz szlachectwa⁵⁸, miał się zajmować sprawami: 1) lokalizacji urzędów; 2) podatkowymi i egzekucyjnymi; 3) dotyczącymi granic państwa oraz wynikającymi ze stosunków do państw obcych; 4) konskrypcją i statystyką; 5) zadaniami nieprzydzielonymi innym departamentom⁵⁹.

Kompetencje departamentu II (Adam Telichowski, Wojciech Wenc) kształtowały się następująco: 1) sprawy policji miejscowej oraz przekroczenia policyjno-karne (oprócz zastrzeżonych dla innych departamentów); 2) sprawy paszportowe; 3) sprawy meldunkowe; 4) udzielanie zezwoleń na produkcje publiczne, z wyjątkiem teatrów; 5) kwestie regulaminu służbowego; 6) taglie (nagrody) za ocalenie życia⁶⁰. Do departamentu III (Juliusz Kadyi, Kazimierz Grabowski) przydzielono: 1) sprawy gmin i obszarów dwor-

wyznaniowe, zakładów naukowych, fundacji i stowarzyszeń; Jan Czeżowski, W. Łoś, J. Kadyi) departamenty XIa–XIV; oddz. IV (sprawy przemysłowe i kultury krajowej; Bogumił Szeligowski) departamenty XVa–XVII. Przypomnienie prezydialne nr 22 z 11 IX 1908, CDIAUL, 146/4/5206. Nieobecnego aprobanta miał zastępować aprobant oddziału bądź jeden z radców Namiestnictwa, którym zastępstwo porучzył namiestnik.

⁵⁵ Przypomnienie prezydialne nr 4 z 24 I 1909 r., CDIAUL, 146/4/5206. Zastrzeżenie dotyczyło również kompetencji poszczególnych departamentów, które przedstawiono w odpowiednim miejscu artykułu. Chodziło o zadania, które były „ogniwami większej wagi lub też wymagały zarządzeń i nadania kierunku”. M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 17.

⁵⁶ Od 1 I 1912 r. sprawy egzaminów praktycznych, po krótkim pobycie w departamencie I, powróciły do departamentu prezydialnego. Zob. przypomnienie prezydialne nr 29 z 11 XII 1911 r., CDIAUL, 146/4/5207.

⁵⁷ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206.

⁵⁸ CDIAUL, 146/4/5207. Od 1 I 1912 r. sprawy szlachectwa przekazano departamentowi XIIIb. Zob. przypomnienie prezydialne nr 29 z 11 XII 1911 r.

⁵⁹ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5207. Namiestnik zastrzegł dla swojej aprobaty: 1) preliminarze roczne; 2) zasiłki do ryczałtów starostw, zgody na zwiększenie sił pisarskich oraz służb pomocniczych w starostwach; 3) nominacje, przeniesienia oraz sprawy dyscyplinarne oficjantów kancelaryjnych; 4) zapomogi i renumeracje; 5) relacje dla ministerstw ws. podwyżek płac; 6) prośby do tronu o podwyższenie emerytury; 7) rozdział zapomóg z fundacji zapomogowych dla wdów i sierot po urzędnikach; 8) świadectwa z egzaminów urzędników; 9) wnioski do MSW ws. siedziby starostw; 10) wnioski ws. granicznych; 11) wnioski do MSW ws. szlacheckich.

⁶⁰ Aprobaty namiestnika wymagały ważniejsze sprawy paszportowe.

skich; 2) udzielanie konsensów politycznych na wydzielenie gruntów z ciał tabularnych⁶¹. Departament IV (Władysław Jarosz, Włodzimierz Bętkowski) miał się zajmować sprawami: 1) przynależności gminnej (początkowo: departament XIV); 2) nadania obywatelstwa austriackiego oraz wyłączenia ze związku państwa (ostatnie o tyle, o ile nie dotyczyło osób podlegających służbie wojskowej); 3) szupaśnictwa (wydalanie z granic państwa)⁶².

Do departamentu Va (Eugeniusz Swoboda) przydzielono zadania związane z: 1) rekrutacją i służbą wojskową; 2) pospolitym ruszeniem; 3) mobilizacją; 4) klasyfikacją i ewidencją koni; 5) zapomogami dla rezerwistów⁶³; 6) stawiennictwem na obcym placu poboru oraz zwalnianiem popisowych od stawiennictwa⁶⁴. Do departamentu Vb (Julian Koburewicz, Władysław Marek) należały sprawy dotyczące: 1) kwaterunku wojskowego; 2) dostarczania podwód wojskowych; 3) taks wojskowych; 4) fortec (twierdz) wojskowych; 5) krajowych miejsc funduszowych w wojskowych zakładach naukowych; 6) fundacji dla inwalidów wojskowych⁶⁵. Departament VI (Józef Bunzel) w całości odpowiadał za wszelkie sprawy ogólne z zakresu zadań służby administracyjno-rachunkowej. Zakres działalności departamentu VIIa (Roman Szymanowski, Justyn Szwedzicki) obejmował: 1) sprawy sanitarne oraz sprawy zdrojowisk i miejsc klimatycznych (z punktu widzenia administracyjnego); 2) sprawy pensyjne lekarzy rządowych oraz zaopatrzenia wdów i sierot po nich; 3) udzielanie koncesji na prowadzenie aptek; 4) sprawy policyjno-sanitarne; 5) sprawy szpitalne. Departamentowi VIIb (Krajowy referent spraw sanitarnych Józef Merunowicz, Zdzisław Lachowicz) przydzielono: 1) sprawy sanitarne (ze stanowiska zawodowego); 2) sprawy izb lekarskich; 3) sprawy aptekarskie (oprócz koncesji); 4) sprawy rachunków lekarskich i aptekarskich; 5) badanie środków spożywczych; 6) sprawy rewizji superarbitralnej c.k. urzędników, sług i innych osób; 7) sprawy zarządu Krynicy⁶⁶.

⁶¹ Aprobaty namiestnika wymagały: 1) oświadczenia Namiestnictwa ws. utworzenia nowych gmin; 2) rozwiązywanie rad gminnych oraz odwoływanie naczelników gmin; 3) rozstrzyganie miejskich protestów wyborczych.

⁶² Od 15 V 1910 r. wydalenia policyjne i wyszupasowywanie przekazano departamentowi II. Zob. przypomnienie prezydyjne nr 7 z 10 V 1910 r., CDIAUL, 146/4/5207. Aprobaty wymagały sprawy nadania obywatelstwa austriackiego (w tym decyzje negatywne) oraz rekursy od orzeczeń dotyczących wydalenia z kraju.

⁶³ Od 1 I 1910 r. sprawy zapomóg dla rezerwistów przydzielono departamentowi Vb. Zob. przypomnienie prezydyjne nr 29 z 28 XII 1909 r., *ibidem*.

⁶⁴ Od 15 V 1910 r. sprawy stawiennictwa na obcym placu poboru oraz zwalniania popisowych od stawiennictwa przekazano departamentowi Vb. Zob. przypomnienie prezydyjne nr 7 z 10 V 1910 r., *ibidem*. Aprobaty namiestnika wymagały: 1) program poboru ogólnokrajowego; 2) zwoływanie komisji poborowych (rozpoznawczych), ruchomych i stałych, jak też ważniejsze merytoryczne załatwienia ws. mobilizacyjnych; 3) szkody polowe wyrządzone przez ćwiczenia wojskowe; 4) urlopowanie żołnierzy w czasie zniw.

⁶⁵ Z zadań departamentu Vb aprobaty wymagały: 1) orzeczenia dotyczące wywłaszczeń z gruntów na cele wojskowe; 2) merytoryczne załatwianie spraw dotyczących zakazu budowania w rejonach fortyfikacyjnych lub w sąsiedztwie magazynów amunicyjnych; 3) obsada miejsc fundacyjnych w zakładach naukowo-wojskowych (wnioski do tronu).

⁶⁶ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Dla dep. VIIa aprobaty wymagały koncesje na prowadzenie aptek oraz renumeracje dla personelu sanitarnego. Dla dep. VIIb: 1) załatwianie rekursów od orzeczeń izb lekarskich; 2) ważniejsze sprawy zarządu Krynicy (zatwierdzanie kontraktów na dostawy, asygnaty kasowe pow. 400 koron na wydatki zwyczajne oraz pow. 200 koron na wydatki nadzwyczajne).

W dalszej kolejności należy wspomnieć o wprowadzonej przez Bobrzyńskiego decentralizacji agend technicznych budownictwa państwowego. W początkach 1911 roku utworzono tzw. Oddział techniczny aprobacyjny (aprobant Reiner Sopuch), składający się początkowo z 6 departamentów: ogólnego, dwóch budownictwa wodnego oraz po jednym dróg i mostów, architektonicznym oraz przemysłowo-technicznym⁶⁷.

Kompetencje departamentów technicznych uległy znacznemu uszczegółowieniu. W miejsce departamentu VIIa (Wincenty Dobrowolski, Jan Turek-Niewiadomski)⁶⁸ utworzono departament VIII ogólny (spraw ogólnotechnicznych) (Kazimierz Pannenska), do którego należały: 1) sprawy techniczne w ogólności; 2) sprawy personalne urzędników budownictwa państwowego; 3) oraz urzędników niższych organów wykonawczych budownictwa państwowego; 4) sprawy techników prywatnych; 5) egzaminy dla praktykantów budownictwa; 6) nadzór nad kredytami dla budownictwa państwowego; 7) opracowanie i zestawianie preliminarzy budownictwa państwowego; 8) dbałość o jednolite załatwianie spraw technicznych, należących do departamentów technicznych. Do departamentu VIIIb państwowej regulacji rzek⁶⁹ (Roman Ingarden, Teofil Dujanowicz) należały sprawy techniczne i techniczno-administracyjne: 1) państwowego zarządu budownictwa wodnego; 2) regulacji rzek (na podstawie ustawy z 18 września 1901 roku, Dz.U. Kr. nr 103) oraz zabudowań potoków górskich (na podstawie ustaw: z 11 czerwca 1901 roku, Dz.U.Kr. nr 66; z 9 maja 1907 roku, Dz.U.Kr. nr 54); 3) ewidencja i asygnowanie udzielonych kredytów⁷⁰.

Późniejsze dokumenty wśród zadań tegoż departamentu wskazują na: 4) sprawy Krajowej komisji regulacji rzek; 5) opinie techniczne w sprawach wodno-prawnych, dotyczących dorzeczy rzek i potoków; 6) sprawy techniczne i techniczno-administracyjne państwowych zakładów magazynowania i transportu ropy pod Drohobyczem; 7) sprawy techniczno-wodne zakładu zdrojowego w Krynicy; 8) współdziałanie w załatwianiu spraw Oddziału geometrycznego (departament VIIfc) dotyczących rzek i potoków; 9) udział w załatwianiu spraw melioracyjnych dotyczących dorzeczy rzek i potoków⁷¹.

Departament VIIfc budownictwa wodnego (Wiktor Poźniak) zajmował się: 1) opiniami technicznymi w sprawach wodno-prawnych; 2) sprawami technicznymi i techniczno-administracyjnymi prac melioracyjnych; 3) nadzorem nad służbą hydrograficzną (Krajowy oddział hydrograficzny); 4) ewidencją i asygnowaniem udzielonych kredytów⁷². Inny dokument wskazuje ponadto na: 5) techniczne i techniczno-administracyjne sprawy państwowego zarządu budownictwa wodnego (odnośnie do budowli prowadzonych na rachunek państwowej dotacji zwyczajnej i nadzwyczajnej); 6) sprawy Oddziału

⁶⁷ M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 17.

⁶⁸ Zakres zadań dep. VIIa obejmował pierwotnie: 1) sprawy wodne i melioracyjne (z punktu widzenia administracyjnego); 2) sprawy policji wodnej. Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Aprobata była niezbędna przy nominacjach nadzorców rzek.

⁶⁹ Wcześniej kompetencje departamentu VIIIb określono ogólnie: 1) budownictwo wodne; 2) wydawanie opinii technicznych ws. wodnych; 3) sprawy hydrograficzne. *Ibidem*.

⁷⁰ Przypomnienie prezydyjne nr 3 z 10 I 1911 (weszło w życie 15 I 1911 r.), CDIAUL, 146/4/5207. Aprobata była wymagana dla: 1) projektów generalnych robót regulacyjnych rzek, zabudowań potoków oraz melioracji; 2) rokowań w powyższych sprawach z Wydziałem Krajowym oraz władzami innych krajów koronnych.

⁷¹ Podział zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), *ibidem*.

⁷² Przypomnienie prezydyjne nr 3 z 10 I 1911 r., *ibidem*.

geometrycznego (w sprawach dotyczących rzek i potoków górskich, w porozumieniu z departamentem VIIIb); 7) zarząd państwowych portów, parostatków, pogłębiarek itp.⁷³

W 1912 roku utworzono jeszcze departament VIIIId (Tadeusz Bobrzyński), któremu przydzielono: 1) sprawy administracyjno-prawne regulacji rzek (wykonywanych na podstawie ustaw z 18 września 1901 roku, 9 maja 1907 roku oraz 3 czerwca 1908 roku, DzuKr. nr 91); 2) sprawy wodno-prawne (na podstawie ww. regulacji)⁷⁴. Funkcjonował również departament VIIId (Krajowy oddział hydrograficzny; Mieczysław Rybczyński), któremu podlegały: 1) sprawy hydrograficzne; 2) zarząd i asygnowanie kredytów dla służby hydrograficznej; 3) współdziałanie z departamentami VIIIb i VIIId w sprawach hydrograficznych; 4) wydawanie opinii technicznych w sprawach budowy wodociągów i kanalizacji⁷⁵. Należy odnotować, że departamenty VIIIb, VIIId, VIIId wchodziły w skład II Oddziału technicznego aprobacyjnego⁷⁶.

Departament IXa (Stanisław Ustyjanowski, Seweryn Semler, Adolf Heilkron-Stransky) zajmował się: 1) sprawami drogowymi (z punktu widzenia administracyjnego); 2) przekroczeniami policyjno-drogowymi; 3) sprawami upoważnionych inżynierów, architektów i geometrów; 4) sprawami mytniczymi; 5) kolejami żelaznymi⁷⁷.

Sprawy drogowo-techniczne należały do departamentu IXb (Walerian Pichl)⁷⁸. W 1911 roku wskazano, że departament ten (jako departament budowy dróg i mostów) ma się zajmować: 1) sprawami technicznymi i techniczno-administracyjnymi państwowych dróg i mostów (będących w zarządzie państwowym); 2) opiniami technicznymi w sprawach drogowo-prawnych (gościńców państwowych); 3) ewidencją i asygnowaniem kredytów udzielonych na prace wokół dróg i mostów państwowych; 4) ewidencją dróg i kolei żelaznych oraz ustalaniem odległości⁷⁹. W 1912 roku wymieniono też: 5) sprawy budowli wodnych wykonanych ze środków państwowego funduszu drogowego, dla ochrony gościńców i mostów państwowych (po porozumieniu się z departamentem budownictwa wodnego); 6) sprawy pomocników technicznych administracji dróg państwowych; 7) zarząd automobilu erarialnego⁸⁰.

W 1912 roku utworzono departament IXc (Władysław Adamczyk), do którego miały należeć: 1) sprawy techniczno-administracyjne budowy dróg i mostów niepaństwowych będących w zarządzie państwowym; 2) sprawy dróg i mostów subwencjonowanych ze środków państwowych; 3) sprawy budowli wodnych wykonanych ze środków funduszu drogowego w celu ochrony gościńców i mostów państwowych; 4) opinie techniczne w sprawach drogowo-prawnych dotyczące dróg i mostów (oprócz dróg państwowych);

⁷³ Podział zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), *ibidem*. Odnośnie do pkt 2 wskazano, że chodziło o prace melioracyjne prowadzone z subwencji państwowej – przez administrację państwową oraz Wydział Krajowy.

⁷⁴ Przypomnienie prezydyjne nr 8 z 3 V 1912 r., *ibidem* (weszło w życie 3 V 1912 r.).

⁷⁵ Przypomnienie prezydyjne nr 11 z 6 VII 1912 r., *ibidem* (weszło w życie 6 VII 1912 r.). Doszło wówczas do przegrupowania kompetencji departamentów VIIIb (zwanego odtąd departamentem regulacji rzek nieetatowych) oraz VIIId (departament regulacji rzek etatowych i spraw melioracyjnych).

⁷⁶ Podział zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), *ibidem*. Aprobantem był Fryderyk Blum.

⁷⁷ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Aprobaty wymagały nominacje dla drogomistrzów.

⁷⁸ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., *ibidem*.

⁷⁹ Przypomnienie prezydyjne nr 3 z 10 I 1911 r., CDIAUL, 146/4/5207.

⁸⁰ Podział zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), *ibidem*.

- 5) ewidencja i asygnowanie kredytów na drogi i mosty wskazane w punktach 1–2;
- 6) sprawy pomocników technicznych dla administracji dróg niepaństwowych będących w zarządzie państwowym;
- 7) ewidencja dróg i kolei żelaznych, określanie odległości;
- 8) sprawy instrumentów i materiałów rysunkowych oraz biblioteki technicznej⁸¹.

W 1908 roku departamentowi X (Reiner Sopuch) przekazano ogólnie: 1) techniczny zarząd budynków rządowych oraz sprawy architektury w ogólności; 2) wydawanie opinii w sprawie budynków kolejowych; 3) sprawy kotłów parowych⁸². Od 1 stycznia 1910 roku departament był dodatkowo podzielony między cztery pododdziały⁸³.

Departament Xa architektoniczny (Tytus Pawłowski) zajmował się: 1) sprawami technicznymi i techniczno-administracyjnymi wszystkich budowli architektonicznych; 2) opiniami technicznymi w sprawach prawnych dotyczących ww. budowli; 3) egzaminami dla budowniczych, kamieniarzy, murarzy, cieśli; 4) ewidencją i asygnowaniem udzielonych kredytów. Ponadto jako podreferat nadzorował sprawy techniczne nadzoru nad kotłami parowymi oraz sprawy techniczne maszyn i automobilów. Do departamentu Xc techniczno-przemysłowego (Władysław Skwarczyński, Stanisław Zdobnicki) należało opracowanie spraw przemysłowych pod względem technicznym⁸⁴. 15 maja 1910 roku utworzono departament Xb (Juliusz Bronarski), któremu powierzono sprawy administracyjne budynków rządowych (wydzielone z departamentu I)⁸⁵.

W 1912 roku powołano również departament Xd (Adam Topolnicki), do którego należało: 1) opracowanie techniczne i techniczno-administracyjne budowli szkół średnich (gimnazjów, szkół realnych, seminariów nauczycielskich), szkół przemysłowych i fachowych (np. Akademia Handlowa), szkoły politechnicznej, rezydencji metropolity grekokatolickiego (kościół św. Jerzego-Jura), budowli pocztowych i telegrafów, zakładów ogierów państwowych, stadnin wojskowych, budynków wznoszonych ze środków prywatnych, które podlegały nadzorowi namiestnictwa; 2) opracowanie techniczne i techniczno-administracyjne spraw dotyczących utrzymania powyższych budynków; 3) ewidencja i wnioski dotyczące asygnowania kredytów udzielonych na wybudowanie oraz utrzymanie powyższych budynków; 4) opinie techniczne w sprawach prawnych powyższych budowli; 5) opinie techniczne w sprawach lokalizacji władz, urzędów i zakładów wskazanych w punktach 1–2. Analogiczne zadania w odniesieniu do szkół wyższych (uniwersytetów, Akademii Weterynaryjnej, instytutów tych zakładów, bibliotek, klinik itp.), gmachów administracji politycznej, skarbowej, władz sądowych, budynków używanych na cele wyznaniowe (np. seminaria duchowne), zakładów zdrojowych znajdujących się pod zarządem namiestnictwa miał wykonywać departament Xa. Ponadto podlegały mu: 1) opinie techniczne w sprawach budowli wznoszonych w rejonie kolei

⁸¹ Przypomnienie prezydialne nr 20 z 30 X 1912 r., *ibidem* (weszło w życie 15 XI 1912 r.); M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 17.

⁸² Podział czynności c. k. Namiestnictwa z 1908 r. CDIAUL, 146/4/5206.

⁸³ Szerzej zob. przypomnienie prezydialne nr 27 z 17 XII 1909 r., CDIAUL, 146/4/5207.

⁸⁴ Przypomnienie prezydialne nr 3 z 10 I 1911 r., *ibidem*. Od 10 IV 1912 r. departamentowi Xc przekazano sprawy techniczne nadzoru nad kotłami parowymi oraz sprawy techniczne maszyn i automobilów. Zob. przypomnienie prezydialne nr 4 z 3 IV 1912 r., *ibidem*.

⁸⁵ Sprawy umieszczania oraz budynków szkół wyższych pozostawiono departamentowi XIV. Zob. przypomnienie prezydialne nr 7 z 10 V 1910 r., *ibidem*. Od 1911 r. sprawy zarządu budynków szkół średnich miała załatwiać, do odwołania, Rada Szkolna Krajowa. Sprawy te wyłączono więc z zakresu kompetencji departamentu Xb, do dalszego zarządzenia. Zob. przypomnienie prezydialne nr 4 z 9 II 1911 r., *ibidem*.

żelaznej, budynków na cele szpitalnictwa, w sprawach ustaw budowlanych oraz innych kierunków budownictwa lądowego; 2) sprawy architektury natury ogólnej; 3) sprawy egzaminów budowniczych i majstrów przemysłów budowlanych⁸⁶. Departamenty: VIII ogólny, IXb, IXc, Xa, Xc, Xd wchodziły w skład I Oddziału technicznego aprobacyjnego⁸⁷. W 1912 roku doszło w departamentach technicznych do licznych zmian personalnych⁸⁸.

Rozbudowane były kompetencje departamentu XIa (Jan Matkowski). Obejmowały one sprawy: 1) nadawania prezenty na probostwa *regiae collationis*; 2) karne, zażalenia przeciwko duchowieństwu oraz przekroczenia przepisów o opłatach stuły; 3) fundacji i zapisów pobożnych; 4) nadzoru nad majątkiem kościelnym (w tym zbywanie i obciążanie majątku kościelnego, klasztornego); 5) tworzenia nowych parafii, zmiany granic parafii oraz systemizacji nowych posad; 6) konkurencyjne; 7) biskupstw, konsystorz y i kapituł. Powyższe zadania realizowano na podstawie ustawy z 7 maja 1874 roku⁸⁹.

Departamentowi XIb (Edward Czermak) powierzono sprawy funduszu religijnego: 1) zarząd funduszem i jego budżetem; 2) subwencje; 3) dotacje dla klasztorów i duchowieństwa parafialnego oraz duszpasterzy więziennych; 4) dary z łaski; 5) zapomogi; 6) zarząd interkalarny; 7) sprawy dóbr i budynków funduszu religijnego (w tym ich budowa i konserwacja); 8) wymiar datków na rzecz funduszu religijnego; 9) sprawy teologicznych zakładów naukowych; 10) wykonywanie ustawy kongrualnej; 11) sprawy mesznego⁹⁰.

Na departamencie XII (Tadeusz hr. Loeb) spoczywały sprawy: 1) wyznaniowe katolików i izraelitów; 2) małżeńskie osób wszystkich wyznań; 3) immatrykulacji i sprostowania metryk – wszystkich wyznań; 4) zmiany wyznania; 5) zmiany nazwiska⁹¹.

Zakres kompetencji departamentu XIII (Leopold Popiel) obejmował sprawy: 1) kas oszczędności, zakładów kredytowych, stowarzyszeń zarobkowo-gospodarczych; 2) stowarzyszeń; 3) fundacji (z wyjątkiem kościelnych i wojskowych); 4) zakładów ubogich i zakładów dobroczynnych⁹². Departamentowi XIV (Antoni Schultis, Edmund

⁸⁶ Przypomnienie prezydialne nr 22 z 10 XI 1912 r., *ibidem* (weszło w życie 15 XI 1912 r.). Zob. M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 17.

⁸⁷ Podział zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), CDIAUL, 146/4/5207. Aprobantem był R. Sopuch.

⁸⁸ Przypomnienie prezydialne nr 12 z 12 VII 1912 r., *ibidem* (weszło w życie z dniem ogłoszenia). Adiunktem w Oddziale geometrycznym był Władysław Sikorski, późniejszy premier RP i Naczelny Wódz PSZ.

⁸⁹ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Aprobaty namiestnika wymagały zadania z pkt 1, a także relacje (wnioski) dotyczące utworzenia nowych probostw, pozwolenia na wzniesienie gmachów seminariów; podwyższenia dotacji dla kleryków oraz nadzwyczajnych potrzeb seminariów; utworzenia katedr w diecezjalnych zakładach teologicznych; zgody na zaciągnięcie pożyczki przez biskupstwo, zbycie lub wydzierżawienie jego majątku; zapomogi dla kanoników oraz duchowieństwa przy katedrach, konsystorzach i seminariach.

⁹⁰ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., *ibidem*. Aprobaty namiestnika wymagało wyjednanie subwencji na budowę kościołów i cerkwi.

⁹¹ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., *ibidem*. Aprobaty wymagały zezwolenia na zmianę nazwisk, wprowadzanie istotniejszych zmian w statutach oraz rozwiązywanie reprezentacji izraelickich gmin wyznaniowych.

⁹² Departament uległ podziałowi na departamenty: XIIIa (L. Popiel), któremu przydzielono sprawy: 1) kas oszczędności i zakładów kredytowych; 2) stowarzyszeń; oraz XIIIb (dr Zdzisław Wawrausch): 1) sprawy szlachectwa; 2) fundacje (oprócz kościelnych i wojskowych); 3) zakłady ubogich oraz dobroczynne. Podział

Jurystowski) powierzono sprawy: 1) rządowej administracji szkół, o ile nie zastrzeżono ich dla Rady Szkolnej Krajowej bądź departamentu prezydialnego; 2) konserwacji zabytków historycznych i zabytków sztuki⁹³. Połączonemu z Biurem Przemysłowo-Technicznym departamentowi XVa (Karol Lidl) podlegały sprawy: 1) wykonywania ustawy przemysłowej oraz ustaw z nią związanych lub wydanych na jej podstawie (np. ustawy o przywilejach, wzorach i markach ochronnych; o agentach; o inspektorach przemysłowych; 2) izb przemysłowo-handlowych⁹⁴.

Departament XVb (Hieronim Zahradnik) obejmował sprawy kas chorych oraz stowarzyszeń przemysłowych. Do departamentu XVc (Izydor Jordan-Rozwadowski) przypisano sprawy: 1) targów i jarmarków; 2) handlu obnośnego; 3) wykonywania ustawy o miarach i wagach; 4) „urzędów cechowniczych”; 5) wykonywania przepisów propinacyjnych oraz dotyczących krajowych opłat konsumpcyjnych; 6) szynkarsko-podatkowe (ostatecznie kategorie z punktów 5–6 przekazano departamentowi XVe). Na departamencie XVd (Antoni Hołodyński, Julian Napadiewicz, dr Jerzy Wodzicki) spoczywało: 1) wykonywanie ustaw o ubezpieczeniu robotników od wypadków; 2) sprawy ubezpieczenia pensyjnego funkcjonariuszy prywatnych oraz niektórych publicznych⁹⁵. Ostatecznie powołano departament XVe (Gustaw Bruckner), do którego należały: 1) sprawy przemysłu gospodnio-szynkarskiego; 2) sprawy szynkarsko-podatkowe; 3) opłaty konsumpcyjne; 4) sprawy konskrypcji. Zakres kompetencji departamentu XVI (Adam Gubatta) wyglądał następująco: 1) sprawy kultury krajowej, w szczególności sprawy lasowe, polowe, rybackie, dotyczące polowań oraz patentu o broni; 2) chów koni; 3) szkoły gospodarcze; 4) towarzystwa gospodarcze; 5) sprawy naftowe, przedsiębiorstw górniczych i salin; 6) sprawy wykupu i regulacji ciężarów gruntowych; 7) sprawy weterynaryjne (z punktu widzenia administracyjnego) oraz przekroczenia policyjno-

zadań Namiestnictwa, b.d. (sporządzony po 30 X 1912 r.), CDIAUL, 146/4/5207. Aprobata namiestnika dotyczyła: 1) rozstrzygnięć merytorycznych ws. stowarzyszeń politycznych; 2) rozwiązywania i zawieszania działalności stowarzyszeń; 3) mianowania komisarzy rządowych dla kas oszczędności, wniosków do Ministerstwa ws. nominacji komisarzy dla instytucji bankowych, asekuracyjnych itp.; 4) wniosków do Ministerstwa ws. zakładania towarzystw bankowych, asekuracyjnych itp.; 5) przedstawiania stypendystów dla udzielenia prezenty oraz rozdział stypendiów; 7) ważniejsze zarządzenia ws. fundacji będących pod zarządem Namiestnictwa; 8) ważniejsze zarządzenia ws. fundacji o szerszej doniosłości (fundacja Stanisława hr. Skarbka, fundacja hr. Lubomirskiego w Krakowie, zakład im. Ossolińskich we Lwowie).

⁹³ Ministerstwo Robót Publicznych reskryptem z 21 XII 1909 r. L. 55/3 przekazało Namiestnictwu zarząd budynków państwowych, w tym budynków szkolnych, sądowych, władz skarbowych itp. (dla departamentu I). Departamentowi XIV pozostawiono sprawy budynków akademickich (uniwersyteckich oraz pozostałych szkół wyższych). Zob. przypomnienie prezydialne nr 5 z 22 IV 1910, CDIAUL, 146/4/5207. Aprobata obejmowała: 1) sprawy personalne (w tym dyscyplinarne), sprawy docentur, wnioski o dodatki osobiste; 2) sprawy administracyjne (budowa gmachów i zakładów szkół wyższych, większe adaptacje); 3) sprawy rachunkowe (dodatki kwinkwenalne, zapomogi dla profesorów); 4) sprawy studenckie (wnioski o promocje „sub auspiciis imperatoris”).

⁹⁴ Wykonywanie przepisów ustawy prawo przemysłowe, dotyczących przemysłu rękodzielniczego oraz pomocników przemysłowych, powierzono departamentowi XVc. Zob. przypomnienie prezydialne nr 5 z 7 II 1909 r., *ibidem*. Biuro Przemysłowo-Techniczne udzielało też opinii ws. przemysłowych oraz ws. upoważnionych inżynierów, architektów i geometrów. Aprobaty wymagały rozstrzygnięcia merytoryczne ws. zakładów zastawniczych, biur dla podróżujących, biur korespondencyjnych, koncesji na stręczenie robotników, a także agencji prywatno- i publiczno-młynowych.

⁹⁵ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Dla spraw dep. XVb aprobaty wymagało tworzenie i rozwiązywanie kas chorych.

-weterynaryjne. W ramach departamentu działał Inspektorat Lasowy⁹⁶. Departament XVII (Franciszek Ponicki) zajmował się: 1) sprawami weterynaryjnymi (ze stanowiska zawodowego); 2) okręgami rewizyjnymi bydła oraz mianowaniem rewizorów bydła⁹⁷.

Wedle opinii Bobrzyńskiego wprowadzone rozwiązania okazały się pożyteczne z punktu widzenia sprawności załatwiania spraw. Przyczyniły się także do wzrostu poczucia samodzielności i odpowiedzialności wśród urzędników. W związku z rozrostem namiestnictwa nieodzowne okazało się również wprowadzenie licznych uproszczeń w służbie rachunkowej i pomocniczej. Zarządzeniem z 9 września 1910 roku Biuro Rachunkowe zostało dostosowane do struktury departamentów: przy każdym z nich (zarówno prawniczym, jak technicznym) miało funkcjonować osobne biuro rachunkowe, a także, w związku z wprowadzeniem nowej manipulacji urzędowej, osobna kancelaria (obok biura właściwego aprobanta). Dzięki temu akta spraw jeszcze ostatecznie niezakończonych były w każdej chwili do dyspozycji urzędników. Akta spraw rozstrzygniętych składano w archiwum ogólnym. W ukończonym w 1911 roku nowym gmachu, zasadniczo przeznaczonym na potrzeby Rady Szkolnej Krajowej, zlokalizowano również część biur namiestnictwa (zarządzenie z 9 stycznia 1911 roku)⁹⁸. Celem podwyższenia kwalifikacji urzędników Bobrzyński planował organizację specjalistycznych kursów dla urzędników, które miały dotyczyć zwłaszcza interpretacji trudniejszych ustaw. Ze względów organizacyjnych ograniczył się jednak do wydawania okólników, w których zwracał uwagę na najważniejsze i najczęściej powtarzające się błędy, udzielając przy tym praktycznych wskazówek. Rozsyłano też formularze mające ułatwić rozpatrywanie spraw szablonowych⁹⁹.

Na koniec odnotować należy zmiany wprowadzone w organizacji namiestnictwa tuż przed wybuchem I wojny światowej. Zadanie departamentu I podzielono między dwa (a–b), likwidacji uległ departament X b, zmieniono też kompetencje departamentów II, III i IV. Departamentowi Ia miały podlegać: 1) sprawy administracyjne budynków rządowych (oprócz uniwersyteckich, pozostawionych departamentowi XIV oraz szkół średnich, podległych Radzie Szkolnej Krajowej); 2) sprawy administracyjne i ekonomiczne namiestnictwa i starostw, pomieszczenia namiestnictwa, adaptacje w budynkach stanowiących własność władz politycznych; 3) koszty podróży i przesiedlenia (z funduszy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych); 4) zapomogi i renumeracje (z funduszy MSW); 5) zarząd fundacji dla wdów i sierot po urzędnikach i sługach politycznych; 6) personel kancelaryjny oraz służba władz politycznych; 7) sprawy „Dziennika Praw Państwa”, „Dziennika Ustaw Krajowych” oraz innych dzienników; 8) sprawy ruchu obcych oraz ruchu turystycznego; 9) sprawy fiskalne, podatkowe, egzekucyjne; 10) świadectwa ubóstwa; 11) sprawy nieprzydzielone innym departamentom. W gestii departamentu Ib leżały: 1) sprawy personalne urzędników politycznych (niezastrzeżone dla departamentu

⁹⁶ Od 1911 r. Inspektorat Lasowy stanowił odrębny departament XVIb (st. radca leśnictwa Karol Chlipalski). W związku z tym departament XVI otrzymał oznaczenie XVIa. Zob. przypomnienie prezydyjne nr 2 z 9 I 1911 r., CDIAUL, 146/4/5207. Aprobata była wymagana udzielaniu zezwoleń na większy karczunek (pow. 20 ha).

⁹⁷ Podział czynności c.k. Namiestnictwa z 1908 r., CDIAUL, 146/4/5206. Aprobaty wymagano przy zamykaniu targów i jarmarków z powodu zarazy bydłowej.

⁹⁸ Szerzej zob. przypomnienie prezydyjne nr 1 z 9 I 1911 r., CDIAUL, 146/4/5207.

⁹⁹ M. Bobrzyński, *Z moich pamiętników...*, s. 17–18. Zob. *Wykaz oddziałów rachunkowych obok departamentów administracyjnych*, CDIAUL, 146/4/5207.

prezydialnego bądź innych departamentów); 2) sprawy personalne, administracyjne i ekonomiczne władz policyjnych (niezastrzeżone dla departamentu prezydialnego); 3) pensje i dary z łaski dla byłych oficerów i żołnierzy policyjnych lub żandarmerii, a także wdów i sierot; 4) umieszczenie władz politycznych I instancji; 5) centralny i lokalny dziennik policyjny; 6) statystyka; 7) sprawy dotyczące granic państwa lub kraju oraz wynikające ze stosunku do państw obcych; 8) sprawdzanie miejsca pobytu i tożsamości osób poszukiwanych, nieznanych bądź zaginionych; 9) koszty przewozu z zagranicy oraz zwroty wsparć udzielonych przez misje zagraniczne lub władze obce. Należy odnotować, że departamentowi II przydzielono sprawy nadania obywatelstwa austriackiego oraz wyłączenia ze związku państwa (ostatnie wówczas, gdy nie dotyczyło osób podlegających obowiązkowi służby wojskowej) (wcześniej: departament IV). Oprócz tego z zakresu zadań departamentu III wyłączono sprawy: gminnych sporów granicznych, wcielania obszarów dworskich do gmin; tabularne oraz konsensów na utworzenie nowych ciał tabularnych; dodatków do podatków oraz opłat gminnych¹⁰⁰.

Zakończenie

Aparat administracyjny cesarstwa austriackiego został gruntownie zreformowany w latach pięćdziesiątych XIX wieku, w okresie tzw. ery Bacha. Sprawna biurokracja miała zapewnić pozytywny odbiór absolutnej władzy w społeczeństwie. Zorganizowana na nowych zasadach administracja rządowa i struktura sądownictwa tworzyły fundament działalności organów państwa także po przejściu monarchii na tory państwa konstytucyjnego. W okresie konstytucyjnego przełomu lat sześćdziesiątych XIX wieku nowe podstawy prawne otrzymała władza samorządowa i autonomiczna. Rządowy aparat władzy państwowej został poddany nielicznym zmianom, m.in. zostały zaniesione okręgi (obwody). W nowej organizacji władzy krajowej na czele administracji postawione zostało namiestnictwo, którym kierował namiestnik bezpośrednio zależny od cesarza i wykonujący politykę rządu. Zakres czynności urzędowych namiestnictwa opierał się w ustroju konstytucyjnym na przepisach prawnych z poprzedniej epoki ustrojowej.

Dynamika zmian ustrojowych Austrii nie pozostała bez wpływu na przekształcenia organizacji namiestnictwa galicyjskiego. Galicja w tamtym czasie była jednym z niewielu krajów monarchii, gdzie na status prawny namiestnictwa oddziaływały bezpośrednio wszystkie ustrojowe zwroty monarchii habsburskiej (1860–1861, 1865, 1867, 1871). Zakres zadań namiestnictwa, potwierdzony ustawą z 1868 roku, stał się podstawą urzędowania jego wewnętrznego działania. Wprowadzona wówczas struktura organizacyjna namiestnictwa utrzymała się z niewielkimi zmianami przez prawie 40 lat. Najpoważniejszą reformę wewnętrzną organizacji przeszło namiestnictwo galicyjskie w latach poprzedzających wybuch I wojny światowej.

¹⁰⁰ Przypomnienie prezydialne nr 2 z 29 I 1914 r. (weszło w życie 1 II 1914 r.), CDIAUL, 146/4/5207. Kierownikiem departamentu Ia został Włodzimierz Bętkowski, Ib – Mieczysław Węclewski, IV – Juliusz Bronarski.

Spektrum zainteresowań namiestnictwa było szerokie: podlegały mu nie tylko sprawy administracji politycznej i policyjnej, ale także wyznaniowe i częściowo oświatowe, handlowo-przemysłowe, kultury krajowej i budowlane. Namiestnika wspierała rada namiestnictwa, która posiadała też istotne kompetencje uchwałodawcze w sprawach niezastreżonych dla niego. Te ostatnie zostały szczegółowo wskazane w postanowieniach organizacyjnych. Namiestnik odgrywał kluczową rolę w zapewnieniu krajowi bezpieczeństwa i porządku publicznego, jak też w wykonywaniu ustaw i rozporządzeń. Zasadniczo podlegała mu struktura należąca do zakresu działań ministra spraw wewnętrznych. Ponoślił on pełną odpowiedzialność za jej należyte funkcjonowanie. Należy zaznaczyć, że dla władz w Wiedniu szczególnie istotny był skuteczny nadzór namiestnika nad podległymi starostami. Namiestnictwo spełniało też rolę organu odwoławczego od orzeczeń organów niższej instancji. Zatwierdzało projekty budżetów (preliminarzy rocznych) podległych urzędów i instytucji, a także kosztorysy prac remontowo-budowlanych dotyczących gmachów i innych obiektów rządowych. Wewnętrzny podział namiestnictwa określono na długie lata w 1868 roku. Pewne zmiany wprowadzono w latach 1890 i 1904. Na zasadniczą modyfikację trzeba było poczekać do końca pierwszej dekady XX wieku (lata 1908–1914). Oprócz namiestnika i wiceprezydentów w skład analizowanego urzędu wchodził m.in. radcowie dworu, radcowie namiestnictwa, dyrektor urzędów pomocniczych, a poza tym liczni koncypiści, praktykanci, adiunkci, oficjałowie (oficjaliści), kanceliści i sługi urzędowe. Namiestnik mianował większość urzędników, do IX klasy rangi włącznie, wskazywał też kandydatów na stanowiska obsadzone przez ministrów bądź cesarza. Udzielał dymisji z urzędu. Przysługiwały mu uprawnienia z zakresu podziału obowiązków między poszczególne osoby w ramach poszczególnych departamentów i oddziałów.

Decydenci polityczni wzięli pod uwagę, wprowadzić dopiero pod koniec rządów austriackich, faktyczne zmiany w zagęszczeniu ludności Galicji oraz wiążący się z tym wyraźny wzrost liczby wpływających spraw. Władzom pozostawał wybór między przystąpieniem do gruntownej reformy administracji a zwiększaniem liczby starostw i stopniowym wzrostem urzędniczych etatów. Jednakże, jak zauważył Bobrzyński, naprawdę gruntowne reformy administracji, obejmujące nie tylko jej strukturę, ale także uchylenie dualizmu władz, uproszczenie toku instancji i postępowania administracyjnego, były w państwie austriackim w okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej jedynie „pobożnym życzeniem”. Bobrzyński nie mógł również – nie leżało to w jego kompetencjach – zrealizować zamysłu reformy administracji. Obowiązujące przepisy pozwalały mu jedynie na powiększenie i usprawnienie „sposobu administracyjnego”. Złe skomunikowanie części powiatów, zwłaszcza podgórskich, utrudniało dostęp mieszkańców do starostów. Za zgodą Wiednia Bobrzyński przystąpił do tworzenia nowych starostw, za najpilniejsze uznając jego powołanie w Oświęcimiu, ze względu na przygraniczne położenie miasteczka (starostwo powstało w 1910 roku). Wskutek uporczywych starań Bobrzyńskiego osiągnięto także poprawę w obsadzie personalnej stanowisk specjalistycznych (prawnicy, lekarze, weterynarze, technicy). Ułatwiono też osiąganie awansów praktykantom, m.in. poprzez obniżenie wieku emerytalnego urzędników z 40 do 35 lat wysługi. Bobrzyński wydał też wojnę nadmiernej centralizacji namiestnictwa, powodującej znaczną niewydolność jego funkcjonowania. Wprowadzony w 1908 roku podział urzędu na 26 departamentów został skorygowany w 1912 roku i latach następnych, kiedy ich liczba wzrosła do 37.

Z punktu widzenia mieszkańców istotne było z pewnością wydzielenie departamentu dla spraw gminnych, zajmującego się rekursami w sprawach wyborów gminnych, a także departamentów dla spraw przynależności gminnej oraz dla organizacji parafii itp. Głównym wyrazem decentralizacji był dodatkowy podział namiestnictwa na cztery oddziały (sekcje), grupujące departamenty zbliżone rzeczowo. Osiągnięto dzięki temu przyspieszenie w załatwianiu spraw, których nie zastrzegł dla siebie namiestnik, poprawę ich jakości od strony formalnej i merytorycznej, jak również zwiększenie poczucia samodzielności i odpowiedzialności urzędników. Modyfikacje nie ominęły też służby rachunkowej i pomocniczej. Doszło również do wyraźnej zmiany charakteru odbywanych wizytacji starostw: wyeksponowane miejsce czynności reprezentacyjnych (oraz uciążliwych petycji ludności powiatów) zajęły faktyczne działania kontrolne. W 1909 roku podzielono Galicję na dodatkowe 7 okręgów wizytacyjnych, na czele których stanęli, w charakterze delegatów namiestnika, starostowie najważniejszych miast. Mieli oni za zadanie odbywanie „periodycznych i dokładnych” 5–6 dniowych lustracji w odstępach co najmniej dwuletnich. Wyniki lustracji mieli omawiać z zatrudnionymi w starostwie urzędnikami. Na ich podstawie prezydium namiestnictwa wydawało stosowne zarządzenia.

Bibliografia

Źródła archiwalne (materiały archiwalne)

Archiwum Narodowe w Krakowie (Zamek Wawel), zespół „Teki Barwińskiego”, sygn. 29/674/10. Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiv Ukrainy u Lwowi, fond 146, opys 4, cn. 5206, 5207; fond 146, opys 6, cn. 4450.

Źródła wydane

Bobrzyński M., *Z moich pamiętników*, przygotował do druku, wstępem i przypisami opatrzył A. Galos, Wrocław–Kraków 1957.

„Powszechny Dziennik Praw Krajowych” za rok 1851, Lwów 1855, oddz. I, z. 19.

„Przekłady ustaw, rozporządzeń i obwieszczeń z Dziennika Praw Państwa dla Królestwa Galicji i Lodomerii” z 1867 r., z. I, 14.

„Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich”, nr 295/1849, 383/1850, 10/1853, 111/1854, 107/1860, 268/1860, 17/1867, 145/1867, 44/1868, 144/1868.

„Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder” nr 109/1871.

Starzyński S., *Kodeks prawa politycznego, czyli ustawy konstytucyjne 1848–1903*, Lwów 1903.

Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych, red. J. Piwocki, t. I, Lwów 1899.

Opracowania

Demel J., *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa (1853–1866)*, Wrocław–Kraków 1958.

Der österreichische Neoabsolutismus als Verfassungs- und Verwaltungsproblem. Diskussionen über einen strittigen Epochenbegriff, wyd. H.H. Brandt, Böhlau Verlag 2014.

Dziadzio A., *Austria wobec Galicji i Czech w dobie przemian ustrojowych monarchii habsburskiej (1861–1871)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1998, t. L, z. 1.

- Grodziski S., *Sejm Krajowy Galicyjski 1861–1914*, t. 1–2, Warszawa 1993.
- Grzybowski K., *Galicia 1848–1914. Historia ustroju politycznego na tle historii ustroju Austrii*, Kraków–Wrocław–Warszawa 1959.
- Heindl W., *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich. Band 2: 1848–1914*, Böhlau Verlag 2013.
- Judson P.M., *Imperium Habsburgów. Wspólnota narodów*, Warszawa 2017.
- Kotliński J., Kotliński T.J., *Sądownictwo powszechne w Galicji w latach 1855–1918*, Jarosław 2016.
- Małecki M., *Wydział Krajowy Sejmu Galicyjskiego. Geneza, struktura i zakres kompetencji, następstwo prawne*, Kraków 2014.
- Plaża S., *Starostwa galicyjskie 1868–1918*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1982, z. 97.
- Seiderer G., *Österreichs Neugestaltung. Verfassungspolitik und Verwaltungsreform im österreichischen Neoabsolutismus unter Alexander Bach 1849–1859*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft, Wien 2015.
- Sroka Ł.T., *Rada Miejska we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej 1870–1914. Studium o elicie władzy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Kraków 2012.
- Vushko I., *The Politics of Cultural Retreat. Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia 1772–1867*, Yale University 2015.

Namiestnictwo galicyjskie (1854–1914). Organizacja i zadania

Streszczenie

W artykule przedstawiono ramy organizacyjne oraz zakres działalności namiestnictwa galicyjskiego we Lwowie w okresie rządów konstytucyjnych w Austrii (1867–1914). Wprowadzane zmiany ukazano na tle zasadniczych przemian ustrojowych, uwidaczniających się zwłaszcza w wahaniach między centralizmem a federalizmem. Zwrócono uwagę na dostosowanie organizacji administracji rządowej do wymagań Konstytucji grudniowej z 21 grudnia 1867 roku. Zarysowano kompetencje namiestnictwa dotyczące m.in. spraw administracji politycznej i policyjnej, wyznań i oświaty, spraw handlowych i przemysłowych, kultury krajowej, budowlanych i innych. Uwzględniono rozdzielenie procesu decyzyjnego między działającego jednoosobowo namiestnika i radę namiestnictwa; wymieniono sprawy zastrzeżone dla namiestnika. Omówiono zasady odpowiedzialności namiestnika za sposób wykonywania poleceń rządowych, a także prawidłowość funkcjonowania namiestnictwa, nadzór nad urzędnikami itd. Szczegółowo odtworzono też kompetencje wszystkich departamentów namiestnictwa (9 – w 1868 roku; 13 – w 1890 roku; ponad 30 w 1914 roku), a także reformy przeprowadzone w latach 1908–1914 przez M. Bobrzyńskiego w celu usprawnienia działalności rządowej administracji.